

**NATUURTOETS FLORA- EN FAUNAWET
t.b.v.
locatie Stevincollege in Den Haag
renovatie en verbouw**

Eindrapportage

november 2009
in opdracht van Cleton & Com

redactionele aanpassing en aanvulling maart 2011

Natuurinventarisatie t.b.v.
sloop en woningbouw

onderzoeksterrein gelegen binnen
kilometerhok 78/ 451+452

foto voorpagina: entree gebouw Stevin College

Voor gewaarmerkte rapportage,
contact opnemen met GroenTeam

onderzoek en rapportage onder verantwoordelijkheid van:
drs. John Mulder, veldonderzoek
ing. Jan Oosterbaan, eindrapportage

1 INLEIDING	
1.1 Situatie, ingreep en mogelijke consequenties	1
1.2 Natuurtoets als instrument.....	1
1.3 Te verrichten onderzoek	2
2 ECOLOGISCHE BEOORDELING PLANGEBIED	
2.1 Algemene ecologische context	5
2.2 Terreinkenmerken werklocatie en te verwachten soorten	6
2.3 Mogelijk te verwachten natuurschade van de ingreep.....	8
2.4 Indicatie mogelijke consequenties voor de uitvoering	8
3 LITERATUURONDERZOEK	
3.1 Vaatplanten en andere vegetatieve soorten.....	10
3.2 Zoogdieren.....	11
3.3 Broedvogels.....	12
3.4 Reptielen en amfibieën	13
3.5 Vissen.....	13
3.6 Insecten en overige ongewervelde soorten	13
3.7 Context natuurbeleid	14
4 NADERE VELDINVENTARISATIE	
4.1 Conclusies uit de voorstudie	15
4.2 Bevindingen veldinventarisatie.....	16
5 TOETSING AAN REGELGEVING	
5.1 Voorlopige conclusies uit literatuur- en veldonderzoek.....	20
5.2 Toetsingscriteria Flora- en faunawet	21
5.3 Natuurschade vanwege uitvoering voorgenomen project	23
5.4 Toetsing natuurschade: criteria en consequenties	24
5.5 Advies mitigerende maatregelen.....	27
6 SAMENVATTENDE EINDCONCLUSIE VOOR UITVOERING	30
BIJLAGE 1 - RELEVANTE ASPECTEN VAN DE REGELGEVING	32
BIJLAGE 2 - BESCHIKBAARHEID VAN BESTAANDE GEGEVENS	40
BIJLAGE 3 - METHODEN VOOR VELDINVENTARISATIE	41
BIJLAGE 4 - BEOORDELINGSSCHEMA HANDELWIJZE FF-WET	44
BIJLAGE 5 - NUANCERING ONTHEFFINGSPROCEDURE	45
GERAADPLEEGDE LITERATUUR	46
GEBRUIKTE TERMEN EN AFKORTINGEN	50

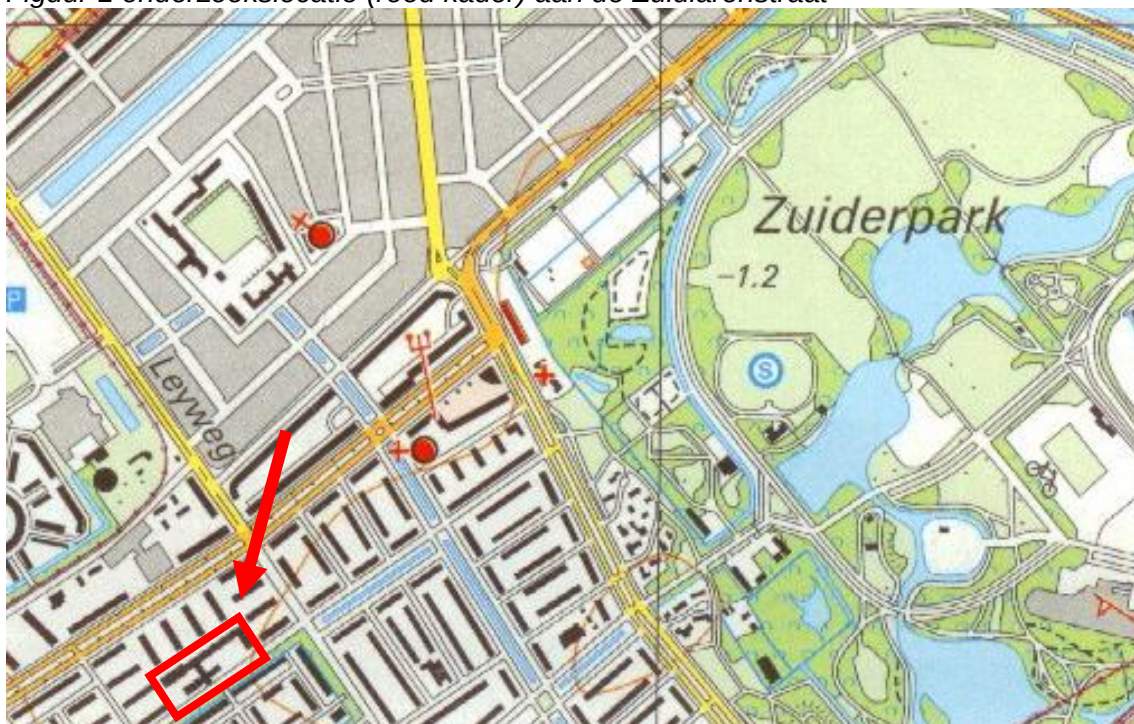
1 INLEIDING

1.1 Situatie, ingreep en mogelijke consequenties

Situering

De locatie 'Stevincollege' betreft een gebouwencomplex in de woonbuurt Morgenstond in Den Haag Zuid-Oost, gelegen aan de Zuidlarenstraat (zie figuur 1).

Figuur 1 onderzoekslocatie (rood kader) aan de Zuidlarenstraat

Ingreep

De projectlocatie omvat een schoolgebouw dat een geheel nieuwe functie krijgt en derhalve ingrijpende verbouw en renovatie moet ondergaan.

Vervolgens vindt rond het gebouw een herinrichting van het terrein plaats waarbij ook een aantal parkeerplaatsen wordt gerealiseerd.

De ingreep gaat gepaard met het mogelijk (deels) kappen van aanwezige struwelen en aanwezige bomen.

1.2 Natuurtoets als instrument

Wetgeving en doel Natuurtoets

De Flora- en faunawet biedt bescherming aan planten en dieren, onder meer tegen zogeheten 'natuurschade'. Deze bescherming betreft diverse regelingen waaronder ook de Europese Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn. De in dit kader relevante aspecten van de Ff-wet zijn weergegeven in Bijlage 1.

Binnen dat beschermingskader wordt onderscheid gemaakt tussen verschillende wettelijke 'belangen' zoals *'ruimtelijke ingrepen en ontwikkelingen'* waaronder deze werkzaamheden vallen.

Met betrekking tot een ingreep gebiedt de Ff-wet om de aanwezige planten- en diersoorten te onderzoeken, de vanwege de ingreep te verwachten natuurschade aan soorten te beoordelen en dit te toetsen aan de wetsregels.

Deze Natuurtoets vormt (bij eventuele controle) de aantoonbare bewijslast op naleving van de Ff-wet, waarvan het bevoegde gezag bij de Minister van LNV berust.

In dat kader is deze toets primair gericht op de juridisch zwaarder beschermde soorten uit de wetgeving (tabellen 2 en 3 AMvB, zie Bijlage 1/ blz.35-36).

Ingreep en natuurschade

De voorgenomen ingreep kan mogelijk ten koste gaan van eventueel gebruik van het gebouw en/of de omgeving makende, juridisch zwaarder beschermde soorten flora en fauna zoals vleermuizen, muurplanten of broedvogels, aan te duiden als 'natuurschade'.

Onder natuurschade zoals bedoeld onder art. 8 t/m 12 van de Flora- en faunawet wordt begrepen de schade welke door werkzaamheden aan ter plaatse voorkomende (individueën van) beschermde soorten planten en dieren en vaste verblijf- en voortplantingsplaatsen daarvan, wordt toegebracht (criteria zie § 5.2 v.a. blz.21). Dit kan in de onderhavige situatie plaatsvinden door verbouwingen aan de gevels en/of de dakconstructie en het eventueel verwijderen van bomen en/of struiken.

Echter voor zover onderdelen van het gebouw en de omgeving niet in de werkzaamheden worden betrokken (zoals bijvoorbeeld de fundering en kruipruimte) zijn ook géén nadere voorwaarden van toepassing.

Daarbij staat de vraag centraal of er van de voorgenomen ingreep een 'wezenlijke invloed' van de activiteit of werkzaamheid op een populatie is te verwachten (zie ook LNV 2005; DLG 2006). Dit betreft met name populaties van zeldzame soorten zoals zijn opgenomen in de tabellen 2 en 3 AMvB (juridisch zwaarder beschermde soorten).

1.3 Te verrichten onderzoek

Onderzoeksplan

1. Als eerste vindt beoordeling plaats van de ecologische betekenis en de biotoop, de terreinkenmerken en de daarmee samenhangende habitat door middel van een algemene veldverkenning. Deze beoordeling is gericht op de natuurwaarden van het primaire onderzoeksgebied en de directe omgeving daarvan, met betrekking tot de potentieel te verwachten, juridisch zwaarder beschermde soorten flora en fauna.
2. Vervolgens wordt de beoordeling getoetst aan indicaties van Het Natuurloket, aan de verspreiding van soorten op basis van reeds bekende biogeografische informatie uit verspreidingsatlassen en overige literatuur, en aan andere beschikbare onderzoeken. Die informatie is veelal zeer incompleet (zie ook Bijlage 2/ blz.40).
3. Op grond van het voorgaande wordt bepaald voor welke soortgroepen nadere veldinventarisaties gewenst zijn: deze moeten in het daartoe meest effectieve deel van het seizoen worden verricht. Het onderzoeksseizoen is per soortgroep verschillend

en wordt voorgeschreven in de inventarisatiehandleidingen van de diverse PGO's (o.m. Bergers 1997; Van Dijk 2004; Groenveld 2001; Ketelaar 2001; Smit 2003; Spikmans 2008; van Swaay 2000) dan wel in inventarisatieprotocollen van het GAN (2009), zie ook blz.22 'onderzoekscriteria'.

4. De met literatuuronderzoek, veldverkenning en veldinventarisatie(s) te verzamelen en te toetsen informatie wordt aangewend om inzichtelijk te maken:
 - welke beschermde planten en dieren er in het onderzoeksgebied voorkomen of met grote waarschijnlijkheid kunnen worden verwacht;
 - welke juridisch zwaarder beschermde soorten er effect van de werkzaamheden kunnen ondervinden en welke procedurele consequenties dat heeft;
 - met welke (mitigerende, preventieve en/of compenserende) maatregelen de natuurschade in de vorm van directe effecten kan worden voorkómen (zie ook lijst gebruikte termen en afkortingen).

In beginsel wordt in het onderzoek (en in de rapportage) aandacht geschonken aan *alle* mogelijke soortgroepen van (beschermde) organismen. Voor sommige soortgroepen is dat niet méér dan slechts het aangeven waarom daarvan géén beschermde soorten op de locatie worden verwacht, dan wel waarom sommige soorten niet worden bedreigd of verstoord. Hiermee wordt aangetoond en onderbouwd met welke beschermde soorten rekening moet worden gehouden en welke wellicht kunnen worden *uitgesloten*.

Opzet rapportage

In de rapportage wordt in principe de volgorde van onderzoeks- en onderbouwingsstappen gevolgd. Waar het voor de betreffende onderbouwingsstap nodig is om informatieve kaders aan te geven, is dat zeer beknopt gedaan waarna voor verdere uiteenzetting wordt verwezen naar de Bijlagen.

In hoofdstuk 1 zijn de uitgangssituatie, het voornemen, de aanpak van het onderzoek en de opzet van de rapportage aangegeven. Daarbij is de relevante regelgeving op onderdelen nader aangegeven in Bijlage 1 en is in Bijlage 2 ingegaan op bestaande gegevensbronnen.

Hoofdstuk 2 beschrijft de bevindingen van de eerste inventarisatiestap, een verkenning van het onderzoeksgebied. Er wordt ingegaan op de ecologische context, op de terreinkenmerken en op een nadere beoordeling van de aanwezige biotoop en lokale habitat.

In hoofdstuk 3 is het literatuuronderzoek opgenomen. Samen met de biotoop- en habitatbeoordeling vormt dat de basis voor het beoordelen van noodzakelijk aanvullende veldinventarisaties.

In hoofdstuk 4 wordt, naar aanleiding van de conclusies in de hoofdstukken 2 en 3, vastgesteld welke aanvullende veldinventarisaties nodig zijn om aan de wettelijke onderzoeksverplichting te voldoen en worden vervolgens de bevindingen van die inventarisaties aangegeven.

Hoofdstuk 5 vormt het toetsingshoofdstuk. In dit hoofdstuk worden relevante conclusies uit het natuuronderzoek, toetsingscriteria, te verwachten natuurschade en de wettelijke consequenties daarvan weergegeven.

Hoofdstuk 6 vormt een eindconclusie waarin puntsgewijs alle relevante onderzoeks- en toetsingsconclusies voor de uitvoering worden samengevat.

Tenslotte wordt in bijlagen achterliggende informatie verstrekt en wordt de rapportage beëindigd met lijsten van geraadpleegde literatuur en van gebruikte termen en afkortingen.

2 ECOLOGISCHE BEOORDELING PLANGEBIED

2.1 Algemene ecologische context

De wijde stedelijke omgeving van de woonbuurt bestaat uit een netwerk van groenvoorzieningen zoals boomlanen en parkstroken welke op hun beurt weer aansluiten op grotere parken zoals het Zuiderpark en het park bij de ziekenhuizen (zie figuur 2).

Figuur 2 stedelijk groen netwerk

Dit groene netwerk brengt niet alleen een leefomgeving voor veel soorten fauna met zich mee. Het vormt bovendien een ecologische structuur waarlangs met name vliegende soorten als vogels en vleermuizen zich kunnen verplaatsen zodat ook groenvoorzieningen tussen de woonblokken zelf kunnen worden benut.

Bovendien gebruiken vleermuizen dergelijke structuren als vaste vliegroute tussen de verschillende foerageerlocaties en hun verblijfplaatsen in bomen of gebouwen.

Dit groene netwerk biedt mogelijkheden voor allerlei soorten dieren om vanuit die verbindende zones in het 'fijnere' netwerk tussen de woonblokken (zie figuur 3 volgende bladzijde, foto 3 blz.7) binnen te dringen en daarmee ook locaties als de onderhavige, te bereiken.

Figuur 3, groene hoofdnetwerk en fijne netwerk op locatieniveau

2.2 Terreinkenmerken werklocatie en te verwachten soorten

Het gebouwencomplex op de planlocatie wordt omringd door groene, plantsoenachtige terreinen met gazons, struiken en bomen (zie foto's volgende bladzijde).

In de smalle parkstrook aan de noord-/ c.q. achterzijde van de bebouwing staan zeer dikke essen (foto's 1 en 2). Aan de straatkant van het gebouw (Zuidlarenstraat) staan twee lindes (Winterlinde) en een Paardenkastanje (foto 4) terwijl op het tussenliggende schoolplein vier hoge bomen met een stamdoorsnede van 45 cm staan (1 Gewone es en 3 Meelbes).

Het schoolgebouw bestaat in zijn uitgangssituatie uit baksteen met betonnen constructies waarbij de dakrand (beton) naadloos op de muren aansluit. Op het dak is een gemetselde schoorsteen (foto 5).

Onder het gebouw is een kruipruimte met leidingen aanwezig, zoals zichtbaar wordt middels een gat aan de achterzijde (foto 6).

Beoordeling en inschatting habitat

Met name de grote bomen lijken eventueel mogelijkheden voor vaste verblijfplaatsen van vleermuizen en/of spechten te bieden.

Voorts bieden ook de toegankelijke kruipruimte en/of de schoorsteen wellicht gelegenheid voor vaste verblijfplaatsen voor vleermuizen, doch de dakrand lijkt voor vleermuizen volledig ontoegankelijk terwijl er evenmin open stootvogen in de muren zijn aangetroffen. Eén en ander vergt nog wel nadere controle, onder meer met de bat-detector.

Foto 1, achterzijde

Foto 2, achterzijde

Foto 3, groene verbinding v.a. Meppelweg

Foto 4, voorzijde - Zuidlarenstraat

Foto 5, schoorsteen met gat

Foto 6, gat naar kruipruimte

2.3 Mogelijk te verwachten natuurschade van de ingreep

Gezien de ecologische context kunnen op de locatie naast algemene soorten planten, broedvogels, zoogdieren, amfibieën en insecten, met name mogelijk ook ontheffingsplichtige soorten worden verwacht die zich ook thuis kunnen voelen in meer ruderaire terreinen zoals vleermuizen en spechten.

De eventueel op de locatie te verwachten fauna kan van de ingreep verstoring en mogelijk ook bedreiging van individuen ondervinden, wat wordt geformuleerd in termen van 'natuurschade'.

Deze 'mogelijke verwachtingen' worden in hoofdstuk 3 nader getoetst aan reeds bestaande gegevens en literatuur waarna onderbouwde conclusies worden getrokken over de eventuele noodzaak van verdere veldinventarisatie.

Om nader vast te kunnen stellen in hoeverre en op welke wijze natuurschade in dit project kan ontstaan, vergt na eerdere toetsing, voor sommige soorten wellicht controle door nadere veldinventarisatie (zie hoofdstuk 4).

2.4 Indicatie mogelijke consequenties voor de uitvoering

Voor alle dieren geldt een wettelijke zorgplicht, dus óók voor onbeschermde soorten (Bijlage 1/ blz.33-34): er dient zoveel als mogelijk te worden voorkomen dat door uit te voeren werkzaamheden dieren worden verstoord of bedreigd, onder meer door aangepaste werkwijzen en het ontzien van kwetsbare seizoenen.

Indien er kans is dat er tevens ontheffingsplichtige soorten planten en dieren van tabel 2 en/of 3 AMvB in het plangebied aanwezig zijn, vergt dat vooraf nadere verificatie door middel van veldinventarisatie en vervolgens beoordeling en toetsing of deze door de werkzaamheden kans op verstoring dan wel bedreiging lopen.

Bovendien kunnen de volgende consequenties in het geding zijn:

- * Voor soorten van tabel 2 of 3 AMvB zullen aan de werkzaamheden specifieke eisen worden gesteld om naast bedreiging van individuele dieren ook bedreiging van de 'gunstige staat van instandhouding' van de betreffende soort(en), te voorkomen.
- * Die soorten vergen in principe aanvraag van een ontheffing waarbij voor soorten van tabel 2 AMvB een 'lichte toets' geldt en voor soorten van tabel 3 AMvB een 'uitgebreide toets' (zie Bijlage 1/ blz.35-36). Dit kan als voorwaarden bij de ontheffing mede het opstellen van een ecologisch werkprotocol en ecologische begeleiding van maatregelen inhouden.
- * Voor broedvogels gelden afwijkende eisen: broedende vogels mogen onder géén voorwaarde in hun broedactiviteit worden gestoord terwijl jaarrond beschermde nesten strikt behouden dienen te blijven (DR 2009). Daarbuiten gelden verder geen verdere beperkingen.
- * Voor soorten van tabel 3 AMvB die tevens zijn vermeld in Bijlage IV van de Habitatrichtlijn (zoals alle vleermuissoorten) wordt géén ontheffing meer verleend bij uitslui-

tend het belang *'ruimtelijke ontwikkeling en inrichting'*, doch slechts indien bijvoorbeeld ook een *'dwingende reden van groot openbaar belang'* in het geding is. Bij vaste vliegroutes van vleermuizen vergt dit tevens beoordeling in hoeverre de vliegroute van invloed kan zijn op de functionaliteit van de daaraan gekoppelde verblijfplaats(en) en of er bovendien voldoende alternatieven beschikbaar zijn.

Voor deze soorten dienen de te nemen maatregelen om verstoring of bedreiging te voorkomen, te worden beoordeeld door de Dienst Regelingen (eveneens middels de procedure van een ontheffingsaanvraag, zie DR 2009). Indien de daarbij voor te stellen beschermingsmaatregelen als voldoende worden beoordeeld, wordt door de Minister een beschikking verstrekt met daarin de goedkeuring van de maatregelen. Deze goedkeuring wordt verstrekt in de vorm van een afwijzing van de ontheffingsaanvraag. Er is dan *geen* ontheffing nodig doordat met de maatregelen overtreding van de Ff-wet wordt voorkomen: er wordt toestemming verleend om de voorgenomen werkzaamheden uit te voeren.

Wel dienen de voorgestelde maatregelen te zijn gerealiseerd vóórdat het effect van de ingreep zal optreden.

Tenslotte vergt uitvoering van werkzaamheden in de meeste gevallen afstemming op bepaalde delen van het seizoen (zoals het voortplantingsseizoen) welke moeten worden ontzien (uitwerking wettelijke consequenties zie § 5.4 v.a. blz.24).

3 LITERATUURONDERZOEK

Het onderzoek dat in dit hoofdstuk per soortgroep wordt weergegeven omvat de toetsing van reeds bestaande inventarisatie- en verspreidingsgegevens aan de biotoop- en habitatbeoordeling en aan de te verrichten werkzaamheden.

De gegevens uit de daartoe beschikbare bronnen zijn veelal zeer beperkt (zie ook Bijlage 2/ blz.40), zodat veelal nog aanvullende veldinventarisaties nodig zijn: dit wordt bepaald door de samenhang tussen beschikbare gegevens, de soort ingreep en de biotoop- en habitatbeoordeling van het onderzoeksgebied.

3.1 Vaatplanten en andere vegetatieve soorten

Beschikbare gegevens en habitatbeoordeling

Vaatplanten

Uit de databank van Het Natuurloket blijkt dat de betreffende 2 kilometerhokken goed zijn onderzocht. Daarbij zijn in het kilometerhok waarin tevens een stukje van het Zuiderpark is gelegen, 4 ontheffingsplichtige soorten geregistreerd en in het andere hok slechts 2 soorten van de Rode Lijst.

Gezien het 'goede' onderzoeksniveau van Het Natuurloket in samenhang met het sterk ruderaal karakter van de werklocatie, worden er binnen de werkgrenzen nauwelijks meerdere ontheffingsplichtige soorten verwacht, alhoewel dat nooit kan worden uitgesloten: met name sommige soorten orchideeën en muurplanten kunnen ook in strikt ruderaal omstandigheden worden aangetroffen (Weeda 1988; v.d. Meijden 2000; Kreutz 2000).

Mossen

Van de mossen zijn in Nederland slechts 5 soorten wettelijk beschermd. Deze komen echter deels *niet* (meer) in Nederland voor of zijn erg zeldzaam, en komen alle slechts in zeer specifieke natuurlijke biotopen voor.

Deze soorten worden in deze regio *geheel niet* verwacht (zie ook Dort 2002).

Korstmossen en paddenstoelen

De soorten uit deze groepen zijn in het kader van de Flora- en Faunawet *niet* beschermd dus volgens die wetgeving niet relevant. Bovendien bieden de werklocaties geheel geen groeiplaatsfactoren om bijzondere soorten te kunnen verwachten (Nauta 1995; Gerhard 1997; Aptroot 1998).

Conclusie vegetatieve soorten

- * Er zijn van vaatplanten mogelijk ontheffingsplichtige soorten te verwachten, wat nadere controle vergt.
- * Er zijn van mossen op de locatie *géén* beschermde soorten of soorten van de Rode Lijst te verwachten: dit behoeft in het kader van de Ff-wet dan ook géén nadere veldinventarisatie.

De op grond van de beschikbare gegevens te verwachten en aangetroffen beschermde soorten in het onderhavige plangebied zijn weergegeven in tabel 1 (blz.21).

3.2 Zoogdieren

Beschikbare gegevens en habitatbeoordeling

Uit de databank van Het Natuurloket blijkt dat in de betreffende kilometerhokken van zoogdieren géén substantiële onderzoeksgegevens beschikbaar zijn.

Verspreidingsgegevens bieden de volgende inzichten:

Grondgebonden zoogdieren

Van de grondgebonden zoogdiersoorten die van het betreffende uurhok bekend zijn (Broekhuizen 1992) kunnen gezien de habitatomstandigheden op de bouwlocatie slechts mogelijk soorten als Egel, Huisspitsmuis, Mol, Bosmuis, Bruine rat en Huismuis worden verwacht. Dit betreft alle soorten die onder de algemene landelijke vrijstelling vallen en dus voor de werkzaamheden, behalve het in acht nemen van de wettelijke zorgplicht, verder geen consequenties hebben.

Ontheffingsplichtige soorten kunnen hier op voorhand worden uitgesloten.

Vleermuizen

Uit de verspreidingsatlas (Limpens 1997) is in de regio binnen het uurhok waarvan het onderzoeksgebied deel uit maakt, het voorkomen van 6 soorten vleermuizen bekend: Watervleermuis (kolonie binnen het uurhok), Gewone dwergvleermuis, Ruige dwergvleermuis, Rosse vleermuis (kolonie binnen het uurhok), Laatvlieger en Tweekleurige vleermuis.

Behalve de laatstgenoemde soort kunnen ze alle (mede) gebruik maken van stadsgebied terwijl ze alle behalve de Rosse vleermuis, ook gebruik maken van gebouwen als vaste verblijfplaats. Behalve de Watervleermuis, Gewone dwergvleermuis en Laatvlieger kunnen de genoemde soorten ook gebruik maken van kleine bomen als vaste verblijfplaats: spleten in de bast (soms zeer kleine), holten e.d. (zie ook Kapteyn 1995).

Vleermuizen kunnen van gebouwen gebruik maken voor hun zomerverblijf, paarverblijf of winterverblijf. Ook in grotere bomen kan in kleine holten en spleten door enkele soorten dergelijk gebruik worden aangetroffen.

Voorts kan tussen de gebouwen ook foerageergebruik worden verwacht terwijl tevens een mogelijke vaste vliegroute evenmin op de voorhand kan worden uitgesloten.

Al dit gebruik valt in het kader van de Ff-wet onder 'vaste verblijfplaatsen'.

Alle vleermuizen zijn beschermd door de Habitatrichtlijn en opgenomen in Bijlage IV, dús strikt beschermd, evenals gebruiksfuncties van deze dieren (REG 1992/1997): naast verblijfplaatsen zijn ook vaste vliegroutes strikt beschermd terwijl dat voor foerageergebieden afhankelijk is van de plaatselijke omstandigheden.

Indien op de onderzoekslocatie vleermuizen worden aangetroffen dan is bedreiging van (een) enkel(e) individu(en) dan wel van specifieke gebruiksfuncties voor die soorten niet uit te sluiten.

Conclusie zoogdieren

- * In het onderzoeksgebied worden, gezien literatuurgegevens en habitatbeoordeling, voornamelijk beschermde grondgebonden soorten verwacht die alle onder de algemene landelijke vrijstelling vallen: deze vergen in het kader van de Ff-wet géén veldinventarisatie.

- * Gezien het voorkomen van meerdere soorten vleermuizen in de regio is wél nadere veldinventarisatie noodzakelijk ten aanzien van vaste vliegroutes en verblijfplaatsen van vleermuizen (methoden zie Bijlage 3/ v.a. blz.41).

De op grond van de beschikbare gegevens te verwachten en aangetroffen beschermde soorten in het onderhavige plangebied zijn weergegeven in tabel 1 (blz.21).

3.3 Broedvogels

Beschikbare gegevens en habitatbeoordeling

Bij Het Natuurloket bleken van het betreffende kilometerhok van broedvogels géén substantiële gegevens beschikbaar te zijn.

Ongetwijfeld kunnen er binnen de werkgrenzen meerdere broedvogels worden verwacht (zie ook Hustings 2002).

Soorten met jaarrond in gebruik zijnde nesten

Onder de broedvogels kunnen ook soorten met jaarrond beschermde nesten worden verwacht zoals spechten (in bomen), mezen, Huismus en Gierzwaluw. Met name de laatste twee vallen onder categorie 2 (DR 2009) waarvan de nesten jaarrond beschermd zijn.

Overige broedvogels:

Broedende vogels mogen onder géén enkele conditie worden verstoord (zie ook Vogelbescherming 2004). Daartoe moeten tijdens alle werkfasen beschermingsvoorwaarden in acht worden genomen (zie mitigerende maatregelen § 5.5).

Conclusie broedvogels

De onderzoekslocatie kent omstandigheden (bomen, struwelen en gebouwen) waarvan binnen de verstoringszone van de uit te voeren projectwerkzaamheden zeker diverse broedvogels gebruik zullen maken).

- * Gezien de mogelijk te kappen bomen en verbouwing van gevels is nadere inventarisatie van gebruik van jaarrond beschermde nesten gewenst (methode zie Bijlage 3 blz.42).
- * Indien voor broedende vogels de juiste voorzorgen in acht worden genomen (ontzien broedtijd of preventieve maatregelen) is voor de hier te verwachten broedvogelsoorten in het kader van de Ff-wet géén aanvullende veldinventarisatie vereist.

De op grond van de beschikbare gegevens aangetroffen beschermde soorten/soortgroepen in het onderhavige plangebied zijn weergegeven in tabel 1 (blz.21).

3.4 Reptielen en amfibieën

Beschikbare gegevens en habitatbeoordeling

Uit de databank van Het Natuurloket blijkt dat van de betreffende twee kilometerhokken voor deze groepen *geén substantiële* onderzoeksgegevens beschikbaar zijn.

Reptielen

Reptielen komen in deze omgeving niet voor.

Amfibieën

Uit verspreidingsgegevens blijken beschermde soorten te kunnen worden verwacht als Gewone pad, Bruine kikker, Groene kikkers en Kleine watersalamander (Bergmans 1986; RAVON 24/06).

In de betreffende regio is ook de ontheffingsplichtige Rugstreeppad geregistreerd (RAVON 27/07) doch de biotoop in het plangebied biedt geen aanleiding om deze soort hier te verwachten (Musters 1992; van Rijsewijk 2006; Stumpel 2006), evenmin als andere ontheffingsplichtige soorten.

Aangezien in de directe omgeving géén open water aanwezig is kan op de werklocatie slechts Gewone pad worden verwacht.

Conclusie reptielen en amfibieën

Op de onderzoekslocatie kunnen, gezien de literatuurgegevens en habitatbeoordeling, naast enkele beschermde amfibieën die onder de landelijke vrijstelling vallen, verder géén beschermde of ontheffingsplichtige soorten worden verwacht zodat ook géén nadere veldinventarisatie nodig is.

De op grond van de beschikbare gegevens te verwachten beschermde soorten op de onderhavige onderzoekslocatie zijn weergegeven in tabel 1 (blz.21).

3.5 Vissen

Aangezien er binnen de werkgrenzen geheel geen open water aanwezig is wordt deze soortgroep buiten beschouwing gelaten.

3.6 Insecten en overige ongewervelde soorten

Beschikbare gegevens en habitatbeoordeling

Bij ongewervelden moet men denken aan vlinders, libellen, sprinkhanen en 'overige ongewervelden' zoals mieren, kevers (land en water), kreeftachtigen, weekdieren e.d. Deze groepen kennen eveneens beschermde soorten terwijl voor sommige soorten ook een ontheffingsplicht geldt.

Het Natuurloket geeft aan dat er in de databank van de betreffende kilometerhokken van dagvlinders, libellen en sprinkhanen geheel géén gegevens beschikbaar zijn.

Van de insecten zijn er, mede gezien de beschikbare habitat, in de directe omgeving van het plangebied géén beschermde soorten te verwachten (libellen: Dijkstra 2002; de

Vries 2003; dagvlinders: Wynhoff 1995; Bink 1992; Bos 2006; sprinkhanen: Odé 1997; Kleukers 2004; mieren: Peeters 2004).

Voor (ontheffingsplichtige) waterorganismen en weekdieren biedt de locale habitat-situatie geheel geen aanknopingspunten zodat ook deze op de voorhand kunnen worden uitgesloten.

Conclusie insecten en overige ongewervelden

Op de onderzoekslocatie kunnen gezien de beschikbare gegevens in relatie tot de aanwezige habitat, deze soortgroepen op de voorhand worden uitgesloten en is dus ook géén veldinventarisatie nodig.

3.7 Context natuurbeleid

Het plangebied, midden in het stadsgebied van Den Haag gelegen, heeft geheel géén relatie met een gebied waarvoor enige gebiedsbescherming door Rijk of Provincie van toepassing is.

4 NADERE VELDINVENTARISATIE

4.1 Conclusies uit de voorstudie

Conclusie terrein- en habitatbeoordeling

Hieruit blijkt dat er op de werklocaties sprake is van stedelijk-ruderale terreincondities. Anderzijds bieden die condities potentieel een biotoop en habitat voor soorten die dergelijke stedelijke omstandigheden (kunnen) benutten, waaronder ook juridisch zwaarder beschermde soorten (tabel 2 of 3 AMvB).

Conclusie uit de literatuurstudie

Uit hoofdstuk 3 blijkt dat er van het plangebied met omgeving beperkt recente inventarisatiegegevens beschikbaar zijn.

Verspreidingsgegevens en de habitat geven de indicatie dat er mogelijk beschermde soorten zijn te verwachten, te weten mogelijk een enkele vaatplant, zoogdieren (waaronder ook vleermuizen), amfibieën en van broedvogels waaronder tevens vogels met jaarrond beschermde nesten.

Conclusies ten aanzien van gewenste veldinventarisaties

Voor veldinventarisatie moet in beginsel worden uitgegaan van:

- * soorten welke in het kader van de Ff-wet zijn vermeld op tabel 2 of 3 AMvB en volgens verspreidingsgegevens in deze regio kunnen worden verwacht, en
- * die er tevens, gezien de lokale habitat op en rond de werklocatie, mogelijk leefomstandigheden kunnen vinden *en bovendien* door de voorgenomen werkzaamheden mogelijk kunnen worden verstoord of bedreigd.

Algemene broedvogels behoeven in dit kader géén nadere veldinventarisatie: deze zijn reeds gebonden aan strikte regelgeving in het kader van de Ff-wet (Gedragscode broedvogels, zie Vogelbescherming 2004).

Van mossen, grondgebonden zoogdieren, vissen, insecten en overige ongewervelde soorten zijn géén ontheffingsplichtige soorten te verwachten zodat daarvoor ook géén veldinventarisatie nodig is.

Daarmee resten als soorten waarvoor nadere veldinventarisatie gewenst is:

- * controle op ontheffingsplichtige vaatplanten;
- * vliegroutes of verblijfplaatsen van vleermuizen;
- * broedvogels met jaarrond beschermde nesten.

Veldinventarisatie van deze soorten is nodig vanwege wettelijke verplichting.

Daarmee worden aan het bevoegde gezag de middelen geboden om met betrekking tot eventuele uitvoering van ingrepen, te beoordelen welke maatregelen nodig zijn om verstoring van bepaalde soorten te voorkomen, dan wel te compenseren en/of tot een aanvaardbaar minimum te beperken.

4.2 Bevindingen veldinventarisatie

Seizoen en uitvoering veldinventarisaties

Veldinventarisatie hebben plaatsgevonden in de periode vanaf 18 mei t/m 11 september 2009 in de voor de verschillende soorten en soortgroepen bij uitstek geschikte seizoensdelen: voor de vleermuizen betreft dat zowel de kraam- en zomerperiode (vaste zomer- en/of kraamverblijven) als de paarperiode (paarverblijven, half augustus-half september), terwijl voor vaatplanten en vogels de periode mei-juni volstaat.

De veldinventarisaties betroffen de volgende onderzoeksmomenten:

- * controle op vaatplanten en jaarrond beschermde nesten, 19 mei en 22 juni;
- * inventarisatie van vleermuizen in de nachten van:
 - 18 op 19 mei, vaste verblijfplaatsen, voor vleermuizen ook vliegroutes;
 - 21 op 22 juni, herhaling vaste verblijfplaatsen en vliegroutes;
 - 18 augustus en 11 september, paarverblijven vleermuizen.

De gehanteerde onderzoeksmethoden zijn weergegeven in Bijlage 3 v.a. blz.41.

Eerste terreinverkenning

Op 18 mei 2009 is het terrein bij daglicht verkend en is gezocht naar sporen of potentiële verblijfplaatsen van holenbroedende vogels (spechten) en vleermuizen, en tevens naar mogelijke groeiplaatsen van bijzondere vaatplanten.

- * Met betrekking tot beschermde vaatplanten zijn er geheel géén geschikte groeiplaatsen aangetroffen zodat deze verder kunnen worden uitgesloten.
- * Van de bebouwing zijn de muur- en dakconstructie ongeschikt voor vleermuizen. Slechts de schoorsteen, enkele grote naamborden aan de gevel en de kruipruimte bieden *mogelijk* potenties welke nader onderzoek vergen.
- * De bebouwing leent zich niet voor vogelsoorten met jaarrond beschermde nesten: er is géén pannendak terwijl de gevels géén daartoe geschikte holten vertonen. In de bomen zijn visueel ook géén holten of scheuren vastgesteld. Voor de zekerheid wordt aansluitend op het vleermuisonderzoek, tevens gelet op territoriaal gedrag van soorten met jaarrond beschermde nesten.

Eerste zomer-vleermuisinventarisatie, nacht van 18 op 19 mei 2009

Zon onder 21.34 uur. Temperatuur 14 graden. windkracht 3, bewolking vrijwel geheel bedekkend.

Start detectoronderzoek 21.35 uur, lopende rond de bebouwing.

Waarnemingen:

Om 21.50 uur vloog een gewone dwergvleermuis langs de achterzijde in zuidwestelijke richting, om 21.52 in tegengestelde richting (hetzelfde dier ?).

Om 21.54 uur een Gewone dwergvleermuis vanuit de noordoostelijke richting langs dezelfde achterzijde en weer terug, om 21.56 uur op dezelfde plaats weer één in zuidwestelijke richting.

Om 21.58 foerageert een Gewone dwergvleermuis vrij lang achter het gebouw op 0,5 meter boven het gazon (zie fig. 4 blz.18).

Om 22.00 uur leek het of er een dier invloog bij een woonblok aan de noordzijde van het gebouw, bij de aanhechting van een ook daar aanwezige schoorsteen. Om 22.01 uur vliegt in diezelfde omgeving, langs de noordoostkant van het schoolgebouw, eveneens een Gewone dwergvleermuis.

Om 22.05 uur vliegt er weer een exemplaar langs de achterzijde van het schoolgebouw in noordoostelijke richting en even later weer in omgekeerde richting (hetzelfde dier ?) en begint aan de achterzijde te foerageren.

Om 22.10 uur aan de voorzijde van het schoolgebouw even een Gewone dwergvleermuis gehoord, uit de richting van de daar aanwezige dikke populieren aan de overzijde van de straat.

Om 22.04 uur is tevens een hoog overvliegende Rosse vleermuis gehoord, echter overvliegend zonder binding aan de locatie.

Tweede zomer-vleermuisinventarisatie, nacht van 21 op 22 juni 2009

Vroege nacht 21 juni

Zon onder 22.04 uur. Temperatuur 15 graden, windkracht 3.

Start detectoronderzoek 22.00 uur.

Om 22.32 uur de eerste waarneming van een Gewone dwergvleermuis, vliegend langs de noordoostkant van het gebouw vanuit het zuidoosten.

Dit herhaalt zich om 22.33 uur en om 22.35 uur.

Om 22.41 langs dezelfde gebouwszijde doch in tegenovergestelde richting, drie exemplaren.

Om 22.42 uur begint aan de achterzijde van het gebouw een dier te foerageren.

In de groene ruimte tussen twee gebouwvleugels aan de zuidwestzijde foerageert een Gewone dwergvleermuis om 22.52 uur, vervolgens aan de straatzijde om 22.57 uur.

Weer bij de noordoostzijde van het gebouw aangekomen vliegen direct weer 3 voorbijvliegende dieren langs.

Vervolgens foerageren zowel aan de achterzijde als aan de noordoostzijde van het gebouw tussen 23.08 en 23.20 vrijwel continue twee dieren, steeds uitsluitend Gewone dwergvleermuis.

Late nacht 22 juni

Zon op 05.20 uur. Temperatuur 11 graden, windkracht 2.

Start detectoronderzoek 04.00 uur.

Om 04.10 uur vliegt een Gewone dwergvleermuis langs de achterzijde van het gebouw langs terwijl er om 04.07 uur twee dieren foerageren.

Om 04.15 uur vliegt een Gewone dwergvleermuis heel snel en in een rechte lijn langs de noordoostelijke gevel in noordwestelijke richting terwijl een ander dier in de omgekeerde richting vliegt. Om 04.30 uur hier wederom een dier vliegend in zuidoostelijke richting, om 04.42 en 04.58 uur wederom een dier in dezelfde richting.

Het gaat hier kennelijk om een vaste vliegroute waarbij de indruk ontstaat dat de dieren zowel in noordwestelijke als in zuidoostelijke richting van en naar verblijfplaatsen vliegen (zie fig. 4 volgende bladzijde): op de locatie zelf echter wordt geheel geen zwerm- en invlieggedrag waargenomen.

Figuur 4, waarnemingen gedrag Gewone dwergvleermuis

rood, bebouwingscomplex

grote groene pijl, boomsingel als verbinding naar o.m. het Zuiderpark

kleine gele pijl, vaste vliegroute (foto 7)

groene ovalen, langdurig foerageergedrag (foto's 7 en 8)

blauwe ovalen, incidenteel foeragerend dier

Foto 7, vaste vliegroute + foerageerlocatie

Foto 8, foerageerlocatie

Eerste inventarisatienacht paarverblijven vleermuizen

nacht van 18 augustus: temperatuur 14 graden, windkracht 3.

Bij de noordoostpunt van de werklocatie werd af en toe een rondvliegende Gewone dwergvleermuis gehoord die soms sociale geluiden produceerde. Het dier bleek buiten het werkgebied te blijven zodat de paarlocatie in de gebouwen buiten het plangebied moeten worden gezocht.

Verder werden geen vleermuizen waargenomen.

Tweede inventarisatienacht paarverblijven vleermuizen

nacht van 11 september: temperatuur 13 graden en windkracht 4.

Thans werd bij de zuidoostpunt van de werklocatie af en toe een vliegende en soms ook baltsroepende Gewone dwergvleermuis waargenomen doch ook thans weer buiten het werkgebied, zodat ook hier de paarlocatie in de gebouwen buiten het plangebied moeten worden gezocht.

Verder werden er ook nu geen vleermuizen waargenomen.

Overige waarnemingen

Aansluiten op het vleermuisonderzoek hebben tevens waarnemingen van territoriaal gedrag van broedvogels plaatsgevonden.

Ten overvloede is de kruipruimte onder het gebouw, alhoewel geheel níét in de renovatiewerkzaamheden betrokken, ook nog fysiek beoordeeld op potentiële gebruiksmogelijkheden voor winterverblijf door vleermuizen.

- * Het microklimaat in de kruipruimte is zodanig dat er 's winters géén stabiele temperatuur kan worden verwacht zodat de ruimte ook geheel niet geschikt is voor overwintering van vleermuizen.
- * Terwijl er al was vastgesteld dat er in de bomen géén spechtenholten konden worden gevonden en dat de bebouwing ook ongeschikt is voor broedsoorten als Huismus en Gierzwaluw, zijn er op en rond de werklocatie ook géén vogels vastgesteld waarvan de nesten het jaar rond beschermd zijn.
- * Tijdens het nachtonderzoek is meerdere malen aan zowel de achterzijde als de noordoostzijde van het gebouw, een scharrelende Egel waargenomen waarbij het tenminste om 2 dieren gaat.

5 TOETSING AAN REGELGEVING

5.1 Conclusies uit literatuur- en veldonderzoek

Het literatuuronderzoek en de biotoop- en habitatbeoordeling zijn in samenhang beoordeeld met betrekking tot de aspecten welke relevant zijn in het kader van de Ff-wet. Op basis hiervan is vastgesteld welke beschermde soorten er op de werklocatie kunnen worden verwacht, voor welke ontheffingsplichtige soorten nadere veldinventarisatie vereist is en welke soorten vervolgens zijn aangetroffen (tabel 1 volgende bladzijde).

Voorts is vastgesteld met welke bedreiging of verstoring door de voorgenomen werkzaamheden er rekening moet worden gehouden.

Hieruit zijn de volgende conclusies te trekken:

1. Beleidsbasis

Er is uitsluitend soortbescherming in het geding (Ff-wet): er is geen afhankelijkheidsrelatie met mogelijk beschermde gebieden.

2. Gewone dwergvleermuis

- * Er is van Gewone dwergvleermuis een structureel gebruikte, vaste vliegroute door het plangebied vastgesteld (foto 3 blz.7 en fig.4 blz.18, gele pijl).
- * Bovendien is er een duidelijk vast foerageergebied vastgesteld in de groenzone langs de noordoostelijke en noorwestelijke zijde van het te slopen gebouw (foto's 1 en 2 blz.7).
- * Er zijn in de te slopen bebouwing geheel géén zomer-, kraam- en/of paarverblijven van vleermuizen aanwezig. Ook winterverblijven behoeven er, gezien ontbrekende mogelijkheden, niet te worden verwacht.

3. Broedvogels

- * Er zijn in de bomen en aan/ op het gebouw géén geschikte broedholten van soorten met jaarrond beschermde nesten vastgesteld (DR 2009), ook niet van Huismus en Gierzwaluw.
- * Ongetwijfeld zullen er vele andere broedvogels gebruik maken van de begroeiing rond de gebouwen.

4. Overige beschermde soorten

Van de overige beschermde soorten welke hier verwacht kunnen worden zoals vaatplanten, amfibieën en kleine zoogdieren, zijn in ieder geval meerdere Egels waargenomen, doch ook die overige soorten kunnen op het terrein worden verwacht (zie tabel 1 volgende bladzijde).

Daaronder zijn echter géén ontheffingsplichtige soorten.

Tabel 1: mogelijk op de werklocatie aan te treffen, door de Ff-wet beschermde soorten

1	2	3	4	5	6	7	8
Beschermde soorten	invent.	gedrags Indicatie	eerder aangetr.	verst. kans	HR Bijl.IV	RL	art. 75 AMvB Ff-wet bij 'ruimtelijke ontwikkel.'
VAATPLANTEN	géén beschermde soorten aangetroffen						
OVERIGE VEGETATIEVE SOORTEN	niet van toepassing, geen geschikte habitat aanwezig						
GRONDGEBONDEN ZOOGDIEREN							
Egel	Ja	L	Uu 1992	A	Nee	Nee	Alg. Vrijstell./ zorgplicht
Huisspitsmuis, Mol, Bosmuis	n.v.t.	L	Uu 1992	B	Nee	Nee	Alg. Vrijstell./ zorgplicht
overige soorten	niet van toepassing, geen geschikte habitat aanwezig						
VLEERMUIZEN							
Gewone dwergvleermuis	Ja	Vvl, F	Uu 1997	C	Ja	Nee	behoud vaste vliegroute
overige soorten vleermuizen	niet van toepassing, geheel niet aangetroffen						
BROEDVOGELS							
broedvogels in houtopstanden, op de grond, in riet, oevers en op het water	n.v.t.	V, L	Uu 2002	A	-	-	broedverstoring verboden
soorten met jaarrond beschermd nest	niet van toepassing, niet aangetroffen						
REPTIELEN	niet van toepassing, geen verspreiding en/of geschikte habitat in deze omgeving						
AMFIBIEËN							
Gewone pad	n.v.t.	V, L	Uu 2006	A	Nee	Nee	Alg. Vrijstell./ zorgplicht
VISSEN	niet van toepassing, geen open water aanwezig						
INSECTEN – ONGEWERVELDEN	niet van toepassing, geen geschikte habitat aanwezig						
VERKLARING bij tabel 1							
Kolom 2 resultaten natuuronderzoek door GroenTeam in 2009 n.v.t. = geen gerichte veldinventarisatie uitgevoerd							
Kolom 3 gedragsindicatie: de functie die voor de betreffende soort <u>mogelijk</u> in het geding is; V = voortplantingsgebied Vvl = vaste vliegroute ZV = zomerverblijf PV = paarverblijf L = leefgebied F = (vaste) foerageerlocatie WV = winterverblijf IW = incidentele waarneming							
Kolom 4 eerder aantreffen, gegevens van derden Uu = in betreffende uurhok (= 5 x 5 km, verspreidingsgegevens); H.Nat.lok = Het Natuurloket; NN = naamloos							
Kolom 5 A = bij aanwezigheid, verstoringkans aanzienlijk B = bij aanwezigheid, verstoring kansrijk C = verstoringkans nihil							
Kolom 6 opgenomen in Bijlage IV van de Habitatrichtlijn							
Kolom 7 staat op vigerende Rode Lijst (LNV 2004); Kw = kwetsbaar;							
Kolom 8 beginsel m.b.t. regelgeving volgens art. 75 AMvB van de Flora- en faunawet, waaronder 'zorgplicht' (LNV 2005):							

5.2 Toetsingscriteria Flora- en faunawet

Dit omvat in het onderhavige project uitsluitend criteria met betrekking tot de Flora- en faunawet (soortbescherming). Bij de Ff-wet gaat het bij natuurschade om álle soorten dieren, strikt beschermd, ontheffingsplichtig, doch óók om soorten die van ontheffing zijn vrijgesteld en onbeschermden soorten: voor de laatste twee categorieën geldt de 'algemene zorgplicht' (zie blz.33-34).

Mogelijke vormen van directe natuurschade door de werkzaamheden

Natuurschade zoals bedoeld onder art. 8, 9, 10, 11 en 12 van de Flora- en faunawet (zie Bijlage 1/ blz.32 e.v.) kan in algemene zin als volgt worden aangegeven:

- het verwijderen of anderszins beschadigen van beschermde planten, dan wel het zodanig aantasten van de groeiplaats (-factoren) van beschermde planten dat deze er niet meer kunnen groeien (art. 8 Ff-wet);
- het (on)opzettelijk verwonden of doden van ter plaatse voorkomende dieren, zowel volwassen dieren als, direct of indirect, (zogende) jongen in hun verblijfplaatsen (nesten, holen e.d.); dit geldt tevens voor alle ontwikkelingsstadia van dieren, zoals van amfibieën of insecten (art 9 Ff-wet);
- elke vorm van verontrusting of bedreiging van ter plaatse voorkomende dieren waarmee de voortplanting wordt verstoord (art. 10 Ff-wet);

- het (tijdelijk) vernietigen van (essentiële onderdelen van) voortplantingsplaatsen of vaste rust- of verblijfplaatsen waaronder nesten en holen; vaste voortplantingsplaatsen van padden; watergangen als vaste verblijfplaatsen van Kleine modderkruiper; vaste verblijf- en paarplaatsen, vliegroutes en essentiële foerageerlocaties van vleermuizen, en andere vaste verblijfplaatsen (art. 11 Ff-wet);
- het vernietigen, beschadigen (of verwijderen) van eieren, ook van amfibieën, reptielen, vissen en insecten (art. 12 Ff-wet).

Toetsingscriteria

De Ff-wet als *soortbeschermingswet* is gebaseerd op een ontheffingsregiem waarbij voor de verschillende tabellen 1 t/m 3 AMvB ook verschillende toetsingscriteria worden gehanteerd.

Naast het verschil in 'lichte' en 'uitgebreide toets' vormen ook het van toepassing zijnde 'wettelijke belang' en eventuele vermelding van soorten in Bijlage IV van de Habitatrichtlijn, toetsingscriteria (LNV 2005; DR 2009; zie ook Bijlage 1/ blz.35-36).

De voor dit project relevante toetsing wordt uitgewerkt in § 5.4.

Onderzoekscriteria

Indien op de werklocatie *mogelijk* ontheffingsplichtige soorten kunnen worden verwacht die tevens *mogelijk* door de werkzaamheden verstoring (of bedreiging van individuen en/of vaste verblijfplaatsen) zouden kunnen ondervinden, vergt dat veldinventarisatie volgens algemeen geaccepteerde onderzoekscriteria.

De Dienst Landelijke Gebieden (DLG) stelt deze criteria nader vast (DLG 2006).

Daartoe worden met name de verschillende inventarisatiehandleidingen gebruikt van de betreffende particuliere gegevensverzamelende organisaties (PGO's) zoals FLO-RO, VZZ, SOVON, RAVON e.d. (zie ook literatuur), dan wel, indien van toepassing, van inventarisatieprotocollen van het GAN.

Tot op zekere hoogte kan van de daarin als gebruikelijk aangegeven onderzoeks-frequenties worden afgeweken voor zover dat acceptabel wordt geacht door DLG.

Daarbij geldt als doel het verkrijgen van een indruk welke beschermde soorten in het geding *kunnen* zijn, dan wel welke soorten *kunnen worden uitgesloten* met een daarvoor afdoende onderzoeksinspanning.

Deze voorwaarden worden met enige regelmaat bijgesteld vanwege voortschrijdend inzicht.

Mogelijke oorzaken van directe natuurschade door de werkzaamheden

De natuurschade aan diersoorten kan in het algemeen worden veroorzaakt door:

- * fysieke ingrepen in de habitat:
 - verwijderen van bomen en andere opgaande en bodembedekkende begroeiing;
 - het slopen van (onderdelen van) bebouwing en bouwwerken;
 - opschonen van het maaiveld;
 - grondwerkzaamheden zoals omwerken, (ver-)graven, ophogen, bouwrijp maken;
 - het realiseren van bouwwerken, aanleg van infrastructuur en hernieuwde terreininrichting.
- * belasting van het onverharde maaiveld door voertuigen en ander zwaar materieel;

- * vlakbij broedende vogels, overmatig natuurvreemde geluiden en trillingen (gebruik van voertuigen, machines en werktuigen, schallende radio's) en visuele verontrusting (bewegende mensen, voertuigen, machines)
- * verandering in gebruiksfuncties/ terreincondities.

5.3 Natuurschade vanwege uitvoering voorgenomen project

Te verwachten natuurschade door de werkactiviteiten

Hierbij wordt vooral ingezoomd op de soorten van tabel 2 en 3 AMvB zoals deze van belang zijn in het kader van de regelgeving van de Flora- en faunawet en in zoverre deze natuurschade kunnen ondervinden door de voorgenomen werkzaamheden.

Algemeen

Door de fysieke aard van de werkzaamheden kunnen de meer mobiele soorten zoals zoogdieren en vogels zichzelf (buiten de voortplantingstijd) afdoende vrijwaren voor dit soort bedreiging door de onrustplek te ontvluchten.

Echter vaste broedplaatsen van vogels en ondergronds levende zoogdieren kunnen door de werkzaamheden (tijdelijk) worden verstoord of worden vernietigd/ bedreigd terwijl individuele dieren, ook amfibieën en waterorganismen, kunnen worden bedreigd.

Potentiële natuurschade aan gebruik door Gewone dwergvleermuis

Deze ontstaat wanneer de langs de noordwest- en noordoostzijde van het gebouw aanwezige groene ruimtes worden aangetast, met name als er veel bomen worden gekapt.

Ook kan verstoring van vliegroutes ontstaan indien er nieuwe vormen van verlichting worden aangebracht, dan wel indien er tijdens de werkzaamheden in voorjaar, zomer en najaar tijdelijke verlichting wordt aangebracht die wordt gebruikt in de periode tussen zonsondergang tot zonsopgang.

Met dergelijke natuurschade die het foerageergebruik verstoort kan ook de lokale populatie worden verstoord en wellicht bedreigd. De ruimtelijke verschijningsvorm van gebruiksplekken van vleermuizen zijn in het geheugen van de vleermuizen ingeprent, waarvan de dieren afhankelijk zijn voor het terugvinden van hun foerageergebieden en daarmee ook voor de voedselvoorziening van hun jongen. Vanwege toenemende versnippering van landschappelijke structuren verdwijnen steeds meer mogelijkheden voor de dieren om een afdoende aantal foerageergebieden te kunnen vinden/ bereiken: verlies van zo'n route of van een belangrijke foerageerlocatie kan ertoe leiden dat de betreffende populatie géén afdoende voedselvoorziening meer overhoudt en derhalve verdwijnt of uitsterft.

Met betrekking tot het foerageergebruik zijn er ten eerste voldoende alternatieven in de omgeving aanwezig opdat géén significante verstoring kan ontstaan, terwijl de foerageerlocaties ook grotendeels in stand blijven: hier is dus van géén verstoring sprake.

Potentiële natuurschade aan broedvogels

Broedvogels zijn binnen de directe invloedssfeer van de werkzaamheden in het plangebied te verwachten in bomen en struiken. Dit betreft géén jaarrond beschermde nesten: deze zijn bij de veldinventarisatie niet aangetroffen terwijl ook de bebouwingsconstructie zich daar niet voor leent.

Broedende vogels kunnen in de onderhavige situatie in hun broedactiviteit worden verstoord door het verwijderen van bomen en andere begroeiing, het opschonen van het terrein en door de bouw- en inrichtingswerkzaamheden. De verstoring ontstaat voor de meeste soorten alleen tijdens het proces van territorium vestigen en broeden: nadat de jongen zijn uitgevlogen wordt er volgens de wet geacht dat er géén verstoring meer plaatsvindt, behalve indien het broedvogels uit de categorieën 1 t/m 4 betreft (die echter niet zijn aangetroffen).

Verstoring van broedende vogels kan óók ontstaan op korte afstand van sloop- en bouwwerkzaamheden vanwege overmatige geluiden en beweging: de gevoeligheid hiervoor is voor alle soorten verschillend en er kan dus géén algemene richtlijn voor worden gegeven. De op deze locatie te verwachten, in de stad broedende soorten zijn in ieder geval alle relatief weinig gevoelig voor *dergelijke* verstoring.

Wanneer potentieel verstorende activiteiten een aanvang hebben genomen vóórdat het proces van territoriumvestigen en broeden is aangebroken waardoor vogels met hun broedactiviteiten de locatie zullen mijden, wordt dat *niét* als 'verstoring' aangemerkt. Dit kan worden beschouwd als 'preventieve maatregel' om verstoring te voorkomen.

Natuurschade aan soorten van tabel 1 AMvB

Werkzaamheden zoals sloopwerkzaamheden aan gevels van bebouwing, het verwijderen van begroeiing en tijdelijk terreingebruik rond de bebouwing door zwaar materieel kunnen natuurschade aan allerlei soorten teweegbrengen.

5.4 Toetsing natuurschade: criteria en consequenties

Uit de vorige paragraaf blijkt dat met de ingreep dreigende natuurschade kan ontstaan met betrekking tot:

- beschermde soorten van tabel 1 AMvB (art. 2 Ff-wet/ zorgplicht);
- broedvogels (tabel 2 AMvB);
- Gewone dwergvleermuis (tabel 3 AMvB, tevens vermeld in Bijlage IV van de Habitatrichtlijn).

Soorten van tabel 1 AMvB

Consequenties (zorgplicht):

Om natuurschade aan deze zogenaamd 'vrijgestelde' beschermde soorten zoveel mogelijk te voorkomen dienen de werkperiode en de wijze van werken en de daarbij te hanteren preventie aantoonbaar zoveel als mogelijk te worden aangepast (zie Mitigerende maatregelen v.a. blz.27).

Soorten van tabel 2 AMvB

Bij kans op verstoring of bedreiging vergen deze soorten in principe aanvraag van een ontheffing, waarbij voor broedende vogels een uitzonderingspositie geldt (DR 2009).

Toetsingscriteria:

- * voor deze soorten dient een 'lichte toets' te worden uitgevoerd (Bijlage 1/ blz.35);
- * daartoe vergen deze soorten in beginsel slechts toetsing aan de landelijke gunstige staat van instandhouding; als de soort op de Rode Lijst staat vergt dit nadere beschouwing van het belang van de lokale populatie voor de landelijke populatie.

Consequenties broedvogels:

Tijdens de periode van nestvorming, broeden en nestzorg zijn alle broedvogels strikt beschermd. Territoriumactieve, broedende vogels of onzelfstandige jonge vogels mogen *op géén enkele wijze* worden verstoord vóórdát de jonge vogels zelfstandig/ 'vliegvlug' zijn en de verstoring of bedreiging kunnen ontvluchten. Men wordt geacht zich met mogelijk verstorende werkzaamheden tijdens het broedseizoen aan de betreffende gedragscode te houden (zie mitigerende maatregelen blz.28-29).

Voor vogels, van tabel 2 AMvB en dus in principe ontheffingsplichtig, wordt echter tijdens het broeden slechts ontheffing verleend wanneer er géén alternatieven zijn voor de werkperiode en indien de werkzaamheden *tevens* vallen onder uitsluitend de belangen 'openbare veiligheid' of 'veiligheid van het luchtverkeer' (DR 2009).

Gunstige staat van instandhouding broedvogels:

Vanwege het strikt ontzien van broedgevallen is de gunstige staat van instandhouding geheel niet in het geding.

Soorten van Bijlage IV van de Habitatrichtlijn (tabel 3 AMvB)

Toetsingscriterium:

De werkzaamheden vallen in beginsel onder het wettelijk belang 'ruimtelijke ontwikkeling en inrichting'. Soorten van deze Bijlage van de Habitatrichtlijn mogen in het kader van dat belang op géén enkele wijze worden verstoord (zie Bijlage 1/ blz.36), evenmin als hun vaste verblijfplaatsen en vaste vliegroutes (zie Bijlage 1/ blz. 33).

Consequenties Gewone dwergvleermuis:

- * Werkzaamheden mogen slechts worden uitgevoerd indien daarmee kan worden gegarandeerd dat de vaste vliegroute strikt en in continuïteit in stand wordt gehouden (vergelijk natuurschade § 5.3 blz.23).
- * Indien potentieel verstorende werkzaamheden tóch moeten worden uitgevoerd dienen preventieve mitigerende maatregelen te worden genomen om verstoring dan wel onderbreking van de vaste vliegroute strikt te voorkomen door het voorzien in zodanige mitigerende maatregelen dat de duurzame ecologische kwaliteit van de vliegroute voor de vleermuizen op geen enkel moment slechter wordt dan de beginstand.
- * Het is gewenst die maatregelen voorwaarde vooraf bij het bevoegde gezag te toetsen om te voorkomen dat bij controle tijdens de uitvoering, het werk eerst tijdelijk wordt stilgelegd om die toetsing aan het bevoegde gezag (i.c. DLG) alsnog te kunnen uitvoeren;
- * Indien de voorgestelde maatregelen door het bevoegd gezag als afdoende worden beschouwd wordt dat kenbaar gemaakt in een schriftelijke beoordeling en goedkeuring van de aangegeven maatregelen: deze vormt de bewijslast bij controle van de uitvoering door het bevoegd gezag (i.c. een bevoegde handhavende instantie zoals de A.I.D.).

Gunstige staat van instandhouding Gewone dwergvleermuis:

De Gewone dwergvleermuis is, alhoewel opgenomen in de Europese Habitatrichtlijn, in Nederland één van de meest algemeen voorkomende vleermuissoorten.

In de bebouwde omgeving zijn naar verwachting voldoende alternatieve mogelijkheden tot vaste verblijfplaatsen en jachtgebieden beschikbaar zodat de landelijke

gunstige staat van instandhouding met de versturende werkzaamheden niét in gevaar komt: de soort staat dan ook niet op de Rode Lijst.

Echter de locale gunstige staat van instandhouding is daarmee wél in het geding: met de ingreep kan, indien de vliegroute zou worden aangetast, de betreffende populatie er in hoeverre dat feitelijk zo is zou een zeer uitgebreid netwerkonderzoek van de betreffende populatie vergen dat het gebied van de planlocatie verregaand overstijgt.

Toetsingsprocedure en consequenties

- * De eventuele toetsing vindt plaats middels de aanvraagprocedure voor ontheffing. Voor die aanvraag dient een aparte aanvraagnota te worden opgesteld, een 'activiteitenplan' geheten, volgens een door de Minister vastgelegde vraagstelling waarin ecologische aspecten een nadere uitwerking dienen te verkrijgen.
- * De procedure neemt tenminste 2 maanden in beslag (doch mogelijk langere tijd), in welke periode nog geheel géén werkzaamheden mogen worden verricht in de omgeving van de vliegroute.
In dit gebiedsdeel kan pas met (voorbereidende) projectwerkzaamheden worden gestart nadat de schriftelijke bevestiging van de beoordeling is ontvangen en aan alle mitigerende en compenserende maatregelen, aangevuld met de voorwaarden uit de ontheffing, op de juiste wijze is voldaan.
- * Uitvoering van mitigerende/ preventieve en compenserende maatregelen zoals aangegeven in § 5.5 dienen te worden begeleid c.q. uitgevoerd door een ter zake kundige, aan wie tevens de uitvoering van compenserende maatregelen dient te worden getoetst.
- * Sommige voorwaarden die aan de beoordeling zijn gesteld zijn gebonden aan soms heel specifieke, kortdurende perioden in het seizoen (zie mitigerende maatregelen v.a. blz.27). Hierop dient (de start van) de uitvoeringsplanning van projectwerkzaamheden geheel te worden afgestemd.

Handhaving en sancties

De handhavende organisatie van het Ministerie van LNV is de Algemene Inspectie Dienst (A.I.D.) doch controle kan ook worden uitgevoerd door andere wetshandhavers in het kader van de natuurwetgeving (zoals bijvoorbeeld een opsporingsbevoegde boswachter of jachtopziener).

Controle kan plaatsvinden op basis van steekproeven en ook op basis van melding van particulieren.

De Natuurtoets, de beoordeling van een eventueel aangevraagde ontheffing en ecologische verslaglegging van de maatregelen vormen bij controle de bewijslast dat aan de wetgeving is voldaan.

Indien bij mogelijke controle op de werkzaamheden de genomen voorzorgen niet voldoende worden geacht kan door de controlerende ambtenaar een boete worden opgelegd (in het kader van een 'economisch delict') en kan het werk worden stilgelegd totdat wél afdoende maatregelen kunnen worden genomen.

5.5 Advies mitigerende maatregelen

Betekenis en doel mitigerende maatregelen

Mitigerende maatregelen omvatten het zodanig aanpassen van een (plan voor een) ingreep of uitvoeringswijze dat de negatieve effecten op de natuur ('natuurschade') *worden voorkomen dan wel tot een minimum worden beperkt*.

Daartoe behoren tevens aanvullende, preventieve maatregelen en uitvoeringsvoorwaarden (zoals hierna aangegeven).

Het specifiekere doel van mitigerende maatregelen in het kader van de Ff-wet omvat bij het onderhavige project het zo véél als redelijkerwijs mogelijk voorkómen van natuurschade aan vrijgestelde soorten en voor broedende vogels en vleermuizen het strikt voorkómen van natuurschade.

De voorgestelde maatregelen zijn zoveel mogelijk afgestemd op hetgeen de beoordelende instantie, het Ministerie van LNV, vereist dan wel regulier als voorwaarde bij het toekennen van een ontheffing, voorschrijft (zie ook DLG 2006 en DR 2009).

Algemene mitigerende maatregelen

Deze maatregelen zijn algemeen geldend voor de meeste soortgroepen en soorten.

1. Kwetsbare perioden

De voortplantingstijd als meest kwetsbare periode voor alle diersoorten dient bij dreigende natuurschade te worden ontzien. De voortplantingstijd valt voor de meeste diersoorten min of meer samen (zie verder onder 'broedvogels').

2. Voorwaarden bij start van werkzaamheden

De werkzaamheden dienen op een zodanige wijze te worden gestart dat de op de werkplek *aanwezige dieren bij verstoring kunnen ontluchten* en dat bij het verdere verloop van werkzaamheden dieren niet 'opgesloten' raken, bijvoorbeeld tussen werkzaamheden op verschillende plekken of in een afgesloten situatie (bijv. tussen verschillende werkactiviteiten of in een bouwput).

3. Zorg voor alle aan te treffen dieren

Wanneer tijdens de werkzaamheden individuele dieren worden aangetroffen worden deze voorzichtig opgepakt en op een voor de soort geschikte en veilige plek in de omgeving weer weggezet.

4. Terrein- en kapwerkzaamheden

Bij graafwerkzaamheden dient rekening te worden gehouden met in holletjes verscholen dieren zoals amfibieën en kleine zoogdieren.

Dit geldt eens te meer voor het verwijderen van maaiveldbegroeiing waarin amfibieën en bijvoorbeeld Egel en muizen zich kunnen verbergen.

Bij het kappen van bomen of verwijderen van struiken en andere begroeiing dient rekening te worden gehouden met mogelijk gebruik door broedende vogels welke niet mogen worden verstoord (*broedperiode ca. 1 maart tot half juli*).

5. Conclusies naar aanleiding van inventarisaties

Ook bij veldinventarisaties kunnen soms aspecten worden 'gemist': *absolute* uitsluiting dat een bepaalde soort voor zou komen is veelal *niet* mogelijk (zie Bijlage 2/ blz.40).

Mocht derhalve tijdens de werkzaamheden alsnog een ontheffingsplichtige soort en/of vaste verblijfplaats worden aangetroffen, dient daar onmiddellijk een ter zake kundige bij te worden betrokken om te beoordelen hoe op dat moment moet worden gehandeld.

In aansluiting hierop vergen alle soortgroepen en daarbinnen weer veel afzonderlijke soorten specifieke, op hun eigenschappen en leefwijze afgestemde, nadere mitigerende maatregelen.

Deze worden, voor zover relevant voor het project, hieronder aangegeven.

Mitigerende maatregelen grondgebonden zoogdieren

Van belang hierbij is onder welke condities men dieren kan verwachten: bij grondgebonden zoogdieren zijn dat bewoners die zich verschuilen in dichte kruidachtige vegetaties, ondergrondse holen en ophopingen van materiaal (riet, takken, hooi, compost, hout, afval) maar ook in holletjes direct onder de begroeiing/ grasmatten of in holletjes tussen (ophopingen van) harde materialen. In dergelijke situaties worden ook de voortplantingsholen en -'nesten' gemaakt, bijvoorbeeld ook in hoge kruidachtige vegetaties en riet. Het betreft hier, voor verschillende omstandigheden, vooral muizensoorten, naast Mol en Egel.

In beginsel wordt hiertoe met het opschonen van hopen en losliggende materialen, met het slopen van bouwwerken en met graafwerk, de periode met zogende jongen zoveel mogelijk ontzien, tenminste de periode tussen maart en augustus: in de loop van augustus raken de meeste jonge dieren zodanig zelfstandig en mobiel dat ze kunnen ontvluchten.

Voorwaarden (en eventuele maatregelen) dwergvleermuizen

Behoud van bedoeld aaneengesloten structuur van boomkronen

Bij alle werkzaamheden in de directe omgeving van bomen dient te worden voorkomen dat door graafwerkzaamheden dan wel door belasting van het maaiveld, het wortelgestel van bomen wordt aangetast of dat vanwege werkzaamheden grondwater uit de wortelzone wordt onttrokken.

Het wortelgestel van bomen reikt tenminste zo wijd uit de stam als de kroonprojectie van een ongesnoeide kroon.

Overige uitvoeringswerkzaamheden

In de periode tussen 1 mei en 1 oktober moet worden voorkómen dat in de nachtelijke periode vanaf strikt zonsondergang tot strikt zonsopgang, veranderde of tijdelijke extra-verlichting rond of vanuit het gebouw aanwezig is.

Mitigerende maatregelen broedende vogels

Broedende vogels kunnen in het plangebied worden aangetroffen in struwelen en andere houtopstanden, op de grond tussen begroeiing en in en aan de te slopen woningen. Ook tussen opgeslagen (bouw)materialen kunnen vogels gaan broeden. Aanwezigheid van broedende vogels kan daarbij visueel soms nauwelijks worden vastgesteld.

Bedreigende werkzaamheden en broedseizoen:

Werkzaamheden waarmee broedende vogels en hun in gebruik zijnde nesten kunnen worden bedreigd of verstoord dienen binnen de verstoringszone achterwege te blijven

zolang de broedende vogels daar aanwezig (kunnen) zijn. In het algemeen loopt de broedperiode van ca. begin maart tot half juli.

Men moet daarbij voor het onderhavige project denken aan sloop-, terrein- en bouwwerkzaamheden in de directe omgeving van broedende vogels.

Preventie en continuïteit tijdens de werkzaamheden

Indien werkzaamheden dóórlopen tot in de broedperiode (zoals dóórslopen of dóórbouwen) vergt dat preventief mitigerende maatregelen om verstoring van broedgevalen te voorkomen, dan wel start van de werkzaamheden uiterlijk eind februari en vervolgens het uitvoeren van de werkzaamheden in doorlopende continuïteit zodat daarmee preventief het nestelen van vogels wordt voorkomen.

Indien het onoverkomelijk blijkt om pas tijdens het broedseizoen te starten met verstorende werkzaamheden dient daartoe eerst advies van een vogelkundige te worden ingeroepen waarmee kan worden bepaald welke preventieve maatregelen dan alsnog nodig zijn, bijvoorbeeld terreindelen met rust laten, een afscherming plaatsen en dergelijke.

Tijdelijk onderbreken werkzaamheden en herstart:

Indien tussen 1 maart en half juli een rustperiode in de werkzaamheden onvermijdelijk is (bijv. vakanties) dient bij hervatting van de werkzaamheden een terzake kundige met een ochtendcontrole vast te stellen in hoeverre broedende vogels aanwezig zijn, in welk geval mitigerende maatregelen nodig zijn zoals afschermen van de broedsituatie totdat de jongen zijn uitgevlogen (wat een aantal weken belemmering met zich meebrengt).

Indien de werkzaamheden pas starten tijdens de broedperiode is het aan te bevelen om de mitigerende en preventieve maatregelen nader uit te werken in een Werkprotocol.

Mitigerende maatregelen amfibieën

Deze maatregelen in het kader van de wettelijke zorgplicht gelden alle dieren, ook de heel jonge dieren.

In dit project dient rekening te worden gehouden met uitsluitend Gewone pad en de plek waar deze dieren kunnen worden verwacht zodat dieren bij visuele waarneming tijdens bedreigende werkzaamheden tijdig kunnen worden verwijderd.

Gewone pad bewoont het grootste deel van het jaar een landbiotoop. Dergelijke dieren verschuilen zich op allerlei plekken zoals tussen begroeiing, onder allerlei (afval-) materialen, takken- en composthopen maar ook in holletjes, bijvoorbeeld langs funderingsranden van bebouwing, in kruipruimten of onder sommige verhardingen (zie algemene maatregelen).

Andere amfibiesoorten worden op de werklocaties niet verwacht.

Mitigerende maatregelen overige soorten

Er zijn van vegetatieve soorten, reptielen, insecten en overige ongewervelde soorten geheel géén beschermde soorten te verwachten terwijl de terreincondities ook géén extra mitigerende maatregelen voor onbeschermde soorten nodig maken.

6 SAMENVATTENDE EINDCONCLUSIE VOOR UITVOERING

In dit hoofdstuk zijn de meest essentiële conclusies zoals die van belang zijn met betrekking tot eventuele uitvoering van ingrepen, samengevat.

1. Natuurbeleid:

Buiten de Flora- en faunawet is er géén ander vigerend soorten- of gebiedenbeleid voor het plangebied van toepassing (zie ook blz.14).

2. Te verwachten planten en dieren (zie § 5.1):

Er zijn op de bouwlocatie naast onbeschermde planten en dieren (zorgplicht), diersoorten van tabel 1 AmvB (vrijstelling, zorgplicht) en broedvogels (tabel 2 AmvB, broedseizoen), ook beschermingscondities aanwezig met betrekking tot Gewone dwergvleermuis als soort van tabel 3 AmvB en tevens opgenomen in Bijlage IV van de Europese Habitatrichtlijn.

3. Status van de ingreep en consequenties vanwege vleermuizen:

Indien géén afdoende maatregelen worden genomen of voorwaarden in acht worden genomen om negatief effect op broedende vogels en vleermuizen strikt te voorkomen, zijn ingrepen in strijd met de Flora- en faunawet (zie punten 4 en 5).

Criterium om het project te kunnen realiseren is om zodanige voorwaarden in acht te nemen dat verstoring en bedreiging van de vaste vliegroute van de dwergvleermuizen strikt wordt voorkomen.

Deze maatregelen dienen zodanig te worden aangegeven en onderbouwd dat het bevoegd gezag kan vaststellen dat bedreiging daarmee afdoende wordt voorkomen en het project op die voorwaarden mag worden uitgevoerd (zie § 5.5 v.a. blz.27).

4. Vereiste voorwaarden vleermuizen:

De betreffende voorwaarden houden voorts nog in:

- * het *volstrekt ontzien* van alle bomen en hun wortelgestel langs de noordwest- en noordoostzijde van het gebouw;
- * het uitsluiten van nieuwe/ extra nachtelijke verlichting, zowel tijdens de bouw als in de nieuwe situatie;
- * bescherming dient duidelijk in het werkbested te worden opgenomen: compenserende maatregelen dienen zodanig op papier te worden vastgelegd dat deze controleerbaar zijn door een handhavende ambtenaar, zoals middels een Werkprotocol Flora en Fauna en een bijbehorende bestektekening;
- * de uitwerking van die maatregelen dient te worden getoetst door een deskundige op het gebied van vleermuizen.

5. Toetsingsprocedure:

Indien door de ingreep ontheffingsplichtige condities in het geding kunnen zijn is een toetsingsprocedure en eventuele ontheffing gewenst. Indien echter alle criteria (zie punt 4) zodanig in acht (kunnen) worden genomen dat géén verstoring ontstaat van broedvogels of de vliegroute van vleermuizen, kan de uitvoering zonder toetsingsprocedure ter hand worden genomen.

6. Wettelijke zorgplicht en mitigerende maatregelen:

Met het toepassen van de overige mitigerende maatregelen (zie § 5.5 v.a. blz.27) kan het grootste deel van de natuurschade aan niet-ontheffingsplichtige soorten worden voorkómen waarmee de wettelijke zorgplicht zo optimaal mogelijk wordt ingelost.

7. Planning uitvoering werkzaamheden:

- a) Met werkzaamheden waarmee broedende vogels kunnen worden verstoord dient tenminste de periode vanaf 1 maart t/m 15 juli te worden ontzien (zie blz.28-29).
- b) Indien een *mogelijke* verstoring van de vliegroute in het geding is door bijvoorbeeld kappen van bomen langs die route, is een toetsingsprocedure nodig. Deze neemt tenminste 2 maanden in beslag doch veelal langer.

8. Uitvoeringscondities:

- a) Bij start van werkzaamheden dient aan alle preventieve voorwaarden en maatregelen zoals aangegeven in de mitigerende maatregelen (en in de eventuele ontheffingsaanvraag), te zijn voldaan .
- b) Alle bij de werkzaamheden betrokkenen dienen afdoende op de hoogte te zijn van de mitigerende maatregelen en voorwaarden en de daarbij aangegeven wijze van werken.
- c) Vanaf het moment dat werkzaamheden starten dienen de Natuurtoets, de eventuele beoordeling van de ontheffingsaanvraag aangevuld met de uitgevoerde voorwaarden en een ecologisch verslag van een terzake kundige met betrekking tot eventueel uitgevoerde maatregelen, te allen tijde op het werk beschikbaar te zijn voor controle door een daartoe bevoegde ambtenaar.

9. Sancties:

Indien deze voorwaarden niet volledig in acht worden genomen kan bij mogelijke controle het werk worden stilgelegd totdat hierin wél is voorzien (§ 5.4 blz. 25). Controle kan plaatsvinden op basis van melding van particulieren en kan worden uitgevoerd door de A.I.D. of andere wetshandhaver in het kader van de natuurwetgeving.

Overtreding van de regelgeving wordt aangemerkt als een 'economisch delict'.

BIJLAGE 1 - RELEVANTE ASPECTEN VAN DE REGELGEVING

B.1.1 Inleiding

De regelgeving met betrekking tot natuur kent twee typen bescherming: 'soortbescherming' en 'gebiedsbescherming'.

De Flora- en faunawet (Ff-wet) is geheel gericht op soortbescherming, dat wil zeggen bescherming van afzonderlijke soorten planten en dieren.

Bovendien is deze wet gericht op de intrinsieke waarde van het dier, wat onder meer wil zeggen dat de bescherming eveneens is gericht op elk individueel dier.

Gebiedsbescherming is vastgelegd in de Natuurbeschermingswet (Nb-wet 1998).

Dit is gericht op specifieke aspecten van specifiek aangewezen gebieden, zoals speciale beschermingszones in het kader van de Vogel- of Habitatrichtlijn (resp. REG 1979 en REG 1992/1997). De gebiedsbescherming staat *náást* de Ff-wet: de regels van wetten sluiten elkaar dus niet uit doch vullen elkaar aan (zie ook blz.39).

Provinciaal natuurbeleid

Daarnaast hebben ook provinciale besturen een 'eigen' natuurbeleid, in aanvulling op de wetgeving. Daarin wordt in sommige provincies ook een onderscheid gemaakt in gebieds- en soortbescherming: de gebiedsbescherming wordt geregeld via het Streekplan terwijl de soortbescherming via andere wegen in de ruimtelijke ordening kan worden geregeld (zie ook blz.39).

B.1.2 Verbodsbepalingen Flora- en faunawet

Met betrekking tot aanwezige en te verwachten, door de Flora- en faunawet beschermde soorten in het onderhavige projectgebied gelden de volgende algemene verbodsbepalingen:

Artikel 8 Ff-wet

Het is verboden planten, behorende tot een beschermde inheemse plantensoort, te vernielen, te beschadigen, te onwortelen of op enigerlei andere wijze van hun groeiplaats te verwijderen.

Artikel 9 Ff-wet

Het is verboden dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, te doden, te verwonden, te vangen, te bemachtigen of met het oog daarop op te sporen.

N.B.1 hieronder valt ook het 'per ongeluk' doden zonder afdoende voorzorgen te hebben genomen;

N.B.2 het uit beschermingsoverwegingen preventief wegvangen en verplaatsen van dieren en ontwikkelingsstadia daarvan dient te geschieden door een 'ter zake kundige' (zie lijst gebruikte termen). Onder bepaalde condities is daarvoor géén extra projectonthefing (meer) nodig.

Dit geldt níét voor het wegvangen en verplaatsen van vleermuizen, muizen en vogels: dat is uitdrukkelijk verboden, hiervoor wordt ook géén ontheffing verstrekt.

Voor het vangen van dieren vanwege onderzoek geldt een aparte regeling.

Artikel 10 Ff-wet

Het is verboden dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, opzettelijk te verontrusten.

N.B. hiermee wordt bedoeld het verontrusten met de intentie de soort te verstoren zonder het nemen van maatregelen om het verontrusten te voorkomen, dan wel het bouwrijpmaken van een terrein juist op het moment dat vogels zich er aan het vestigen zijn om te gaan broeden: dergelijk opzettelijk verontrusten valt niet onder de Gedragscode terwijl hiervoor in het kader van art. 75C ook géén ontheffing wordt verleend.

Artikel 11 Ff-wet

Het is verboden nesten, hollen of andere voortplantings- of vaste rust- of verblijfplaatsen van dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, te beschadigen, te vernielen, uit te halen, weg te nemen of te verstoren.

N.B. 'Vaste verblijfplaatsen':

Met betrekking tot vleermuizen dienen naast jaarlijks in gebruik zijnde vaste zomer-verblijven (kolonies), paarplaatsen en winterverblijven, ook structureel gebruikte, vaste vlieg- en trekroutes te worden geïnterpreteerd als 'vaste verblijfplaatsen' zoals bedoeld in art. 11 (DLG 2006).

Dit geldt tevens voor 'vaste verblijfplaatsen' van andere dieren zoals bijvoorbeeld een vaste voortplantingslocatie van rugstreeppadden, broeihopen van ringslangen, en dergelijke.

Artikel 12 Ff-wet

Het is verboden eieren van dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, te zoeken, te rapen, uit het nest te nemen, te beschadigen of te vernielen.

N.B. Dit betreft, behalve vogels, ook eieren van beschermde amfibieën, reptielen, vissen en insecten. Indien bijvoorbeeld dergelijke eieren van een ontheffingsplichtige soort worden bedreigd vereist dit ook aanvraag van ontheffing (DLG 2006). Met betrekking tot eieren van beschermde diersoorten die níet ontheffingsplichtig zijn, geldt de wettelijke zorgplicht (zie hierna bij artikel 2).

Artikel 13 Ff-wet

Het is verboden:

a. planten . . enz., of dieren dan wel eieren, nesten of . . enz., behorende tot een beschermde . . enz. . . diersoort . . enz. te vervoeren . . enz. of onder zich te hebben.

N.B. bij dit artikel gaat het om het verplaatsen van (eieren, nesten, individuen van) bedreigde dieren, eieren, planten enz. onder afwijkende condities, dus niet vanwege beschermingsmotieven bij uitvoering van werkzaamheden (vgl. artikel 9): hiertoe geldt een aparte regeling.

Artikel 2 Ff-wet - algemene zorgplicht

Naast de hiervoor aangegeven verbodsartikelen geldt in alle situaties een wettelijke zorgplicht. Deze houdt in dat:

'eenieder die weet of redelijkerwijs kan vermoeden dat door zijn handelen ('de ingreep') of zijn nalaten (*mitigerende maatregelen*) nadelige gevolgen voor planten of dieren kunnen worden veroorzaakt, is verplicht dergelijk handelen achterwege te laten voor zover dat in redelijkheid kan worden gevegd, dan wel alle maatregelen te nemen (*mitigerende of preventieve maatregelen*) die redelijkerwijs van hem kunnen worden gevegd teneinde die gevolgen te voorkómen of, voorzover deze (*met maatregelen*)

niét kunnen worden voorkomen, deze zoveel mogelijk te beperken of ongedaan te maken'.

N.B. dit betekent dat elke ruimtelijke ingreep natuuronderzoek vergt dat als bewijslast wordt vastgelegd in een rapportage ('Natuurtoets'). Daarin dienen de zeker te verwachten en de met veldonderzoek aangetroffen soorten planten en dieren te worden getoetst aan de wettelijk regelgeving ('lichte' en 'uitgebreide' toets). Tevens worden hierin de mitigerende en/of preventieve maatregelen aangegeven welke er zorg voor dragen dat er aan de zorgplicht wordt voldaan.

B.1.3 Vrijstelling en ontheffing verbodsartikelen

Strekking vrijstelling en ontheffing

Een 'vrijstelling' is een algemeen geldende uitzondering op een wettelijk verbod (LNV 2005): dit kan een landelijke vrijstelling betreffen of één op basis van een gedragscode. Een vrijstelling vergt géén aanvraagprocedure.

Een 'ontheffing' is een besluit waarbij in een individueel concreet geval een uitzondering op een wettelijk verbod wordt gemaakt. Deze ontheffing dient per individueel project te worden aangevraagd en betreft zowel individuele soorten als vaste verblijfplaatsen (waaronder ook vaste vliegroutes van vleermuizen).

De regelgeving met betrekking tot vrijstelling en ontheffing is nader geregeld in de Algemene Maatregel van Bestuur (AMvB) met betrekking tot art. 75 C van de Ff-wet (Staatsblad 2004/501; LNV 2005).

In de afweging tussen 'vrijstelling of ontheffing' staan in de van toepassing zijnde criteria enkele cruciale begrippen centraal: 'bestendig', 'zorgvuldig handelen', 'wezenlijke invloed' en 'significant effect', naast soortlijsten met betrekking tot specifieke regelgeving (tabellen 1, 2 en 3 AMvB).

Dit is inhoudelijk toegelicht in de Brochure 'Buiten aan het werk' (LNV 2005, zie ook DLG 2006).

Soorttabellen (AMvB art. 75) met betrekking tot vrijstelling en ontheffing

De toepassing van een vrijstelling of ontheffing is nader genuanceerd middels wettelijke 'belangen' en soortlijsten.

De algemene landelijke vrijstelling met betrekking tot beschermde planten en dieren, geldt uitsluitend voor de soorten die zijn opgenomen in tabel 1 AMvB. Daarnaast is er nog een aanvullende vrijstelling voor soorten die zijn opgenomen in tabel 2 en tabel 3 AMvB indien werkzaamheden kunnen plaatsvinden onder een specifiek opgestelde Gedragscode (zie blz.43).

Daarnaast is, onder nadere condities, een ontheffingsregeling van toepassing op een aantal andere wettelijke belangen te weten:

- bescherming flora en fauna;
- volksgezondheid en openbare veiligheid, en veiligheid van het luchtverkeer;
- een dwingende reden van groot maatschappelijk belang;
- ruimtelijke inrichting of ontwikkeling.

Hierin bestaat tevens een nader onderscheid tussen de eerstgenoemde 3 belangen en het laatstgenoemde belang (zie onder 'tabel 3 AMvB').

Hierna wordt naar aanleiding van de verschillende belangen en op basis van de drie onderscheiden soortlijsten (tabellen AMvB art. 75 Ff-wet), de nadere nuancering beschreven waarbij die drie tabellen kort zijn gekenschetst:

Tabel 1 AMvB

In deze tabel is een categorie soorten opgenomen waarvoor een algemene landelijke vrijstelling geldt: dit betreft beschermde soorten die in Nederland algemeen voorkomen. Aan die vrijstelling zijn géén voorwaarden verbonden anders dan de wettelijke zorgplicht (zie vorige bladzijde). Deze soorten vergen een zogenaamde 'lichte toets' welke aantoont dat de werkzaamheden het voortbestaan van de betreffende soorten niet in gevaar brengen (zie ook Beoordelingsschema Bijlage 4).

Tabel 2 AMvB

Deze tweede categorie omvat een lijst met nader aangeduide 'overige soorten' (waaronder bijvoorbeeld alle broedvogels en veel beschermde planten). Indien uit die tabel één of meerdere soorten worden aangetroffen welke door de werkzaamheden worden verstoord en/of bedreigd, vergt dat in principe aanvraag van ontheffing met eveneens een 'lichte toets' (zie echter uitzondering broedvogels).

Soorten van tabel 2 die door een projectvoornemen schade ondervinden dienen te worden getoetst aan de landelijke gunstige staat van instandhouding, wat wil zeggen in hoeverre het voortbestaan van de landelijke populatie wellicht afhankelijk is van het voortbestaan van de onderhavig aangetroffen, lokale populatie. Vermelding op de Rode Lijst vormt daartoe een indicatie vormen.

Indien wordt uitgegaan van een door de Minister goedgekeurde gedragscode geldt voor deze categorie van tabel 2 AMvB, onafhankelijk van het wettelijk 'belang' waaronder de ingreep valt, echter een vrijstelling voor art. 8 t/m 12 van de Ff-wet zodat formeel geen aanvraagprocedure voor ontheffing nodig is (zie verder onder 'Gedragscode' blz.37).

Uitzonderingspositie broedende vogels

Voor vogels tijdens het broeden wordt in principe géén ontheffing verleend.

Met betrekking tot het broedseizoen is in het kader van de Flora- en faunawet ook géén standaardbroedperiode aangegeven. Van belang is of een broedgeval aanwezig is, ongeacht de periode.

Voor broedende vogels geldt daarbij de algemene gedragscode (Vogelbescherming 2004) dat deze, zolang ze broeden, onder géén enkele conditie mogen worden verstoord (zie ook REG 1979). In principe dient dus het broedseizoen met mogelijk verstorende werkzaamheden te worden ontzien, zoals sloop-, bouw-, grond-, bagger-, onderhouds- en/of andere verstorende werkzaamheden op korte afstand van nesten. Er is in die periode voor broedvogels slechts ontheffing mogelijk indien er zwaarwegende maatschappelijke termen aanwezig zijn die ontheffing voor verstoring van broedende vogels nodig maken, wat slechts in uitzonderlijke situaties van openbare veiligheid e.d. aan de orde kan zijn.

Vogels worden in de regelgeving onderscheiden in groepen (DR 2009):

- een groep die zich beperkt tot *strikt* het broeden (algemeen principe);
- een groep vogels waarvan de nesten het jaar rond (of jaarlijks opnieuw) worden gebruikt en er restricties bestaan in bijzondere gevallen (cathegorie 5, DR 2009);

- een nader omschreven groep waarvan de nesten het jaar rond strikt beschermd zijn en ook de nesten zelf dus niet mogen worden bedreigd of verwijderd, óók niet buiten het broedseizoen.

Tabel 3 AmvB

De activiteit dient voor het verkrijgen van ontheffing binnen bepaalde belangen te passen.

Indien het wettelijk belang '*bestendig beheer en onderhoud*' betreft kan voor deze soorten op basis van een Gedragscode (zie volgende bladzijde) een vrijstelling worden gehanteerd.

Onder *andere* wettelijke belangen (zoals '*ruimtelijke ontwikkeling en inrichting*') zowel als zonder toepassing van een gedragscode dient een ontheffing te worden aangevraagd.

In alle gevallen vereisen deze soorten een 'uitgebreide toets'. Soorten van tabel 3 die schade ondervinden dienen *niet alléén* te worden getoetst aan de landelijke gunstige staat van instandhouding (zoals bij tabel 2). Deze dienen óók te worden getoetst aan de locale gunstige staat van instandhouding van de aangetroffen populatie: het gaat er dan om in hoeverre het voortbestaan van de landelijke populatie wellicht afhankelijk is van de lokale populatie. Afgezien van vermelding op de Rode Lijst vergt dit tevens inzicht in het regionale voorkomen van de betreffende soort.

Voorts gelden hierbij nog enkele voorwaarden:

- * er dient te worden onderbouwd dat er voor de betreffende activiteit geheel géén alternatieven zijn, dus bijvoorbeeld of de ingreep niet op een andere, minder schadelijke wijze of op een andere locatie kan plaatsvinden;
- * er dienen onder meer maatregelen te worden genomen om te garanderen schade aan individuen van de soort wordt voorkómen ('zorgvuldig handelen', LNV 2005).

Ontheffing

- * slechts indien de betreffende soorten niet zijn vermeld in Bijlage IV van de Europese Habitatrichtlijn kan, onder voorwaarden (zie hierboven), in het kader van het belang '*ruimtelijke ontwikkeling en inrichting*' een ontheffing worden verkregen;
- * ontheffing wordt onder alle omstandigheden verleend in het kader van '*dringende redenen van groot openbaar belang*' (met inbegrip van redenen van sociale, economische aard of met voor het milieu wezenlijk gunstige effecten), dan wel in het kader van '*volksgezondheid en openbare veiligheid*'.

Tevens vermelding in Bijlage IV van de Habitatrichtlijn

Een deel van tabel 3 AMvB is eveneens vermeld in Bijlage IV van de Habitatrichtlijn. Deze categorie van soorten vergt een strikte bescherming, indien *niet* te bereiken met preventieve en/of mitigerende maatregelen, te bewerkstelligen middels compenseren-de maatregelen om negatieve effecten ook strikt uit te sluiten.

Er wordt voor deze categorie in het kader van de belangen '*bestendig beheer en onderhoud*' en van '*ruimtelijke ontwikkeling en inrichting*' ook géén ontheffing (meer) verstrekt.

Alléén in het kader van de belangen '*dwingende redenen van groot openbaar belang*', '*volksgezondheid en openbare veiligheid*' (zoals voor werkzaamheden in de openbare omgeving dan wel ten algemene nutte) of ter '*bescherming van flora en fauna*' (bijvoor-

beeld aanleg natuurvriendelijke oevers) kan voor deze groep soorten nog een ontheffing worden verkregen.

Met betrekking tot bijvoorbeeld vaste vliegroutes voor vleermuizen hangt de noodzaak tot ontheffing ook samen met de 'betekenis' van de vliegroute voor de betreffende populatie, c.q. of door het aantasten van de vliegroute al of geen verstoring ontstaat van de daaraan gekoppelde verblijfplaats(en) en bovendien in hoeverre er alternatieven beschikbaar zijn ('locale gunstige staat').

In andere gevallen dient men zodanige mitigerende/ preventieve en compenserende maatregelen te nemen dat verstoring of bedreiging strikt zijn uitgesloten. Het is daarbij gewenst om de maatregelen die nodig zijn om negatieve effecten strikt uit te sluiten, vooraf te toetsen aan het bevoegde gezag opdat daarmee als bewijslast een goedkeuring wordt verkregen voor de te nemen maatregelen: hiervoor dient eveneens gebruik te worden gemaakt van de procedure van een ontheffingsaanvraag.

Gedragscode

Algemeen

Naast de algemene gedragscode voor broedende vogels zijn er ook verschillende gedragscodes voor specifieke werkzaamheden beschikbaar.

Desalniettemin vergt dat in alle gevallen het in acht nemen van de nadere voorwaarden zoals in de betreffende gedragscode zijn vastgelegd.

Bij het werken onder een gedragscode blijven overigens, net zoals zónder gedragscode, natuuronderzoek en rapportage daarvan eveneens wettelijk verplicht en worden de nadere voorwaarden voor het werken onder de gedragscode, in die gedragscode en een daarop gebaseerd Werkprotocol Flora en Fauna, nader uitgewerkt.

Wettelijke belangen en vrijstelling van de ontheffingsplicht

Toepassing van een vrijstelling van de ontheffingsplicht voor de artikelen 8 t/m 12 Ffwet op basis van een gedragscode bij mogelijke bedreiging is deels afhankelijk van het wettelijk belang waaronder de ingreep moet worden gerekend.

Bij soorten van tabel 2 AMvB maakt het 'belang' geen verschil doch met betrekking tot soorten van tabel 3 AMvB is de vrijstelling bij verstoring, onder nadere condities, slechts van toepassing op twee categorieën van activiteiten ('belangen'), te weten:

- bestendig beheer en onderhoud in landbouw, bosbouw, watergangen en bermbeheer;
- bestendig gebruik.

Indien echter het belang 'ruimtelijke ontwikkeling en inrichting' van toepassing is vereisen soorten van tabel 3 AMvB, overeenkomstig de situatie *zonder* gedragscode, een ontheffing van de Minister terwijl ook hierbij voor de soorten die tevens zijn opgenomen in Bijlage IV van de Habitatrichtlijn, slechts een ontheffing kan worden verstrekt onder de belangen 'een dwingende reden van groot openbaar belang' dan wel 'volksgezondheid en openbare veiligheid', doch geldt in principe dezelfde strikte bescherming geldt als is aangegeven op de vorige bladzijde.

Voorwaarden voor toepassing gedragscode

De voorwaarden voor vrijstelling op basis van een gedragscode zijn in de verschillende gedragscodes uitgewerkt: dit betreft hetzelfde soort voorwaarden als welke zonder gedragscode worden gesteld aan het verkrijgen van ontheffing (maatregelen, werkprotocol, ecologische begeleiding, zie hieronder).

Een gedragscode kan slechts van toepassing worden verklaard indien de betreffende initiatiefnemer zich aantoonbaar daaraan heeft verbonden en de daaraan gekoppelde voorwaarden in acht neemt. De initiatiefnemer blijft daarbij eindverantwoordelijk voor de wijze van uitvoeren.

Risico: indien bij controle op het werk door de A.I.D. bij vragen aan een uitvoerende werknemer wordt vastgesteld dat aan de betreffende borging niét is/ wordt voldaan, kan het werk onmiddellijk worden stilgelegd totdat aan de vereisten van de Gedragscode wordt voldaan of alsnog ontheffing is aangevraagd. Dit kan worden voorkomen door een adequaat werktoezicht, óók op het afdoende in acht nemen van de werkvoorwaarden ten aanzien van de Flora- en faunawet, door de opdrachtgevende partij.

Ecologisch werkprotocol en ecologische begeleiding

Een ecologisch werkprotocol wordt in sommige situaties als voorwaarde verbonden aan de ontheffing: het vormt een uitwerking van de mitigerende en preventieve maatregelen om strikt te voorkomen dat natuurschade ten aanzien van soorten uit tabel 2 en 3 AMvB ontstaat.

Dit 'Werkprotocol Flora en Fauna' omvat een bestekachtig document waarin werkrichtlijnen worden aangegeven om te garanderen dat de werkzaamheden worden verricht conform de Flora- en faunawet (en eventueel de gedragscode) en de in het verlengde daarvan opgestelde Natuurtoets. Deze richtlijnen vormen een concrete en afrekenbare uitwerking van de uitgangspunten, werkwijzen, mitigerende en preventieve maatregelen om natuurschade door de werkzaamheden zoveel als mogelijk te voorkomen. Het uitvoeren van de maatregelen dient daarbij aantoonbaar plaats te vinden door of onder begeleiding van een (ecologisch) 'terzake kundige' en verslaglegging daarvan.

Bij het verrichten van werkzaamheden onder een Gedragscode vormen het opstellen van een werkprotocol en begeleiding van (preventieve) maatregelen door een ecologisch deskundige, een standaardvoorwaarde.

Verplicht ter inzage aanwezig op het werk

Op het werk dienen voor een controlerend ambtenaar te allen tijde, onafhankelijk van gedragscode of ontheffing, de stukken met betrekking tot Flora- en faunawet ter inzage aanwezig te zijn op straffe van het onmiddellijk stilleggen van het werk, tot aan deze verplichting voldaan is.

Werkend zonder het regiem van vrijstelling op basis van de Gedragscode betreffen dit:

- de Natuurtoets,
- de schriftelijke beoordeling m.b.t. een eventueel aangevraagde ontheffing/toetsing,
- het eventueel vereiste Werkprotocol Flora en Fauna,
- de eventueel vereiste ecologische verslaglegging van de begeleidende ecooloog omtrent te nemen preventieve maatregelen.

Voorts dient, indien van toepassing, het uitvoerend personeel er aantoonbaar van op de hoogte te zijn dat er wordt gewerkt onder het regiem van de Gedragscode en welke consequenties dat heeft.

B.1.4 Rijks- en Provinciaal natuurbeleid

Rijksbeleid

Naast het *soorten*beleid van de Ff-wet is er tevens een natuurbeleid met betrekking tot *gebieden* vastgelegd in de Nb-wet, waaronder tevens Natura 2000, Vogelrichtlijn-gebieden en Habitatrichtlijngebieden vallen.

Behalve dat ingrepen in dergelijke *gebieden* eveneens toetsing vergen aan de Nb-wet, kan de Nb-wet eveneens van kracht zijn *buiten* die gebieden, de zogenaamde *externe werking*. Indien in de omgeving van een projectlocatie een dergelijk natuurgebied is gelegen vergt dat immer óók de controle of de 'externe werking' van de Nb-wet er wellicht ook van kracht *is* of *kan* zijn, op grond waarvan toetsing aan de Nb-wet naast toetsing aan de Ff-wet een wettelijke verplichting vormt.

Provinciaal beleid

Oók provincies hebben een eigen gebiedenbeleid, onafhankelijk van de Ff-wet en vastgelegd in het Streekplan. Bij een ruimtelijke- of beheeringreep in een provinciaal natuurgebied vergt dat, naast een toetsing aan de Ff-wet, eveneens een toetsing aan het Streekplan.

Bovendien hebben provincies soms ook een soortenbeleid, waaraan bij elke provincie weer anders vorm is gegeven. Zo kent bijvoorbeeld de provincie Zuid-Holland een compensatiebeleid met betrekking tot soorten flora en fauna van de Rode Lijst, in dat geval vastgelegd in specifieke beleidsstukken (GS van Zuid-Holland 2005; Provinciale Staten 1997).

De aanwezige en mogelijk te verstoren flora en fauna vergt eveneens controle op en toetsing aan dergelijk beleid.

BIJLAGE 2 - BESCHIKBAARHEID BESTAANDE GEGEVENS

Belangrijke gegevensbronnen

De toets aan de Ff-wet richt zich met nadruk op soorten die volgens de Flora- en faunawet beschermd en tevens ontheffingsplichtig zijn (tabel 2 en 3 AMvB, zie § 4.3). Daartoe bestaan twee belangrijke literatuurbronnen: Het Natuurloket en verspreidingsatlassen. Daarnaast zijn er ook (recentere) verspreidingsgegevens beschikbaar uit andere bronnen (zie geraadpleegde literatuur).

Het Natuurloket geeft gegevens per kilometerhok (1x1 km) met daarbij aangegeven het niveau van onderzoek voor een soortgroep inclusief aantallen aangetroffen soorten met beschermingsstatus, zonder echter de soorten expliciet te noemen: die soortgegevens kunnen, indien gewenst, worden aangekocht waarvan de eventuele aanbeveling in de afweging en het advies van deze toets worden meegenomen.

Verspreidingsgegevens bieden informatie per uurhok (5x5 km) wat een indicatie geeft in welke delen/ landschappen/ biotopen van Nederland bepaalde soorten zich hebben gevestigd, zonder daarbij de preciese locatie aan te geven.

Beide bronnen bieden een relatief beperkt onderzoeksniveau. De informatie is gebaseerd op waarneming binnen de betreffende kilometerhokken (Het Natuurloket) of zelfs het uurhok (verspreidingsgegevens). Het onderzoeksgebied beslaat daarbij slechts een beperkt deel van de betreffende *kilometerhokken* en vormt van de betreffende *uurhokken* een zeer klein deel.

De informatie van Het Natuurloket en de verspreidingsgegevens zijn bovendien weinig precies omdat die slechts is gebaseerd op steekproeven: indien in een hok de soort niet als aanwezig staat vermeld is dat veelal omdat in dat hok naar die soort(groep) nog geen onderzoek heeft plaatsgevonden. Er worden bij veldinventarisaties in de praktijk dan ook op veel onderzoekslocaties soorten aangetroffen die nog nergens voor die regio staan geregistreerd.

Biotoopbeoordeling als onderdeel van de verkenning speelt dan ook een belangrijke rol om in te schatten welke soorten kunnen worden verwacht. Naar aanleiding van die beoordeling wordt met veldinventarisatie van met name de ontheffingsplichtige soorten gecontroleerd of een soort aanwezig is of waarschijnlijk niét.

Veldinventarisaties en aanwezigheid

Veldinventarisatie heeft, met name met betrekking tot schaars voorkomende dieren, altijd te maken met onvoorspelbaarheid: *absolute* uitsluiting dat een bepaalde bijzondere soort voor zou komen is veelal *niet* mogelijk. Bovendien zijn er nog veel lacunes in de gedragskennis: in dit kader hanteert het Ministerie beoordelingscriteria waarbij 'het zekere voor het onzekere' wordt genomen.

BIJLAGE 3 - METHODEN VOOR VELDINVENTARISATIE

Methode oriënterende veldverkenning vaatplanten

Omdat het hierbij slechts gaat om het vaststellen in hoeverre wellicht beschermde, ontheffingsplichtige en/of Rode Lijst-soorten in het terrein aanwezig zijn, is *géén* vlak-dekkende inventarisatie met streeplijst uitgevoerd. De beschikbare informatie van Het Natuurloket samen met de geringe verwachtingen ten aanzien van dergelijke soorten onder de beperkt aanwezige biotoopcondities maakt het mogelijk om oordeelkundig op geschikte plekken te speuren naar genoemd vóórkomen, *in plaats van* 2 tot 3x in het seizoen een complete inventarisatie te verrichten volgens de FLORON-richtlijnen.

Methode voor veldinventarisatie van vleermuizen

Algemeen

Bij veldinventarisatie wordt de methode gehanteerd welke is afgeleid van de onderzoeksmethode welke thans door het GAN, de Gegevensautoriteit Natuur ingesteld door het Ministerie van LNV, is voorgeschreven in 'Het protocol voor vleermuis-inventarisaties' (2 april 2009).

Daarin worden de minimale voorwaarden aangegeven waaraan een inventarisatie moet voldoen om eventuele afwezigheid van soorten *uit te kunnen sluiten*.

Dit betreft onder meer *per vleermuissoort* voorgeschreven onderzoeksperioden en onderzoeksfrequenties.

Het basisonderzoek wordt, afhankelijk van de mogelijk te verwachten soorten, regulier op tenminste 4 tot 5 momenten verricht: twee inventarisatiemomenten tijdens de periode waarin een zomer- (of kraam-)verblijf wordt gebruikt en twee inventarisatie-bezoeken tijdens de paartijd rond september of voor enkele soorten aanvullend in het voorjaar.

Indien aanwijzingen worden verkregen voor de aanwezigheid van vaste verblijfplaatsen en/of vaste vliegroutes kan in tweede instantie uitgebreider onderzoek nodig blijken.

Onderzoek naar vaste vliegroutes, zomer- en paarverblijven

Het onderzoek naar zomerverblijven, kraamkolonies en vaste vliegroutes wordt uitgevoerd tijdens de kolonievorming wanneer de dieren met warm weer frequent uitvliegen, en in de daarop aansluitende voortplantingstijd wanneer de jonge dieren (nog) afhankelijk zijn van hun ouders (periode begin mei tot eind juli). Basisonderzoek hiertoe omvat ten minste twee, soms drie, nachtelijke veldbezoeken.

In de zomer tijdens nachten met geschikte weerscondities wordt het onderzoeksgebied met de batdetector onderzocht op mogelijk aanwezige verblijfplaatsen in bomen en/of gebouwen/ bouwwerken en op het gebruik als vaste vliegroute tussen verblijfplaats en foerageergebieden. Tevens wordt gekeken naar belangrijke foerageerplekken en eventuele beschikbare alternatieven daarvoor in de ruimere omgeving.

Het nachtonderzoek wordt in eerste instantie gericht op uitvliegende en foeragerende dieren en vaste vliegpatronen (vanaf zonsondergang tot in de nacht). Indien vaste verblijfplaatsen van kolonies kunnen worden verwacht wordt dat, afhankelijk van de omstandigheden, aangevuld met onderzoek aan het eind van de nacht wanneer de dieren in hun verblijfplaats terugkeren en daartoe gezamenlijk enige tijd vóór de invlieg-opening gaan 'zwermen' waarmee de exacte locatie kan worden vastgesteld.

Voorts wordt voor dwergvleermuizen (en deels ook andere soorten) vanaf eind augustus tot eind september onderzoek gedaan naar het gebruik als baltsterritoria met eventueel bijbehorend vast paarverblijf. Dit verblijf wordt soms tevens als vast winterverblijf gebruikt, mits het voldoende is beschermd tegen temperatuurswisselingen. Bij mogelijk te verwachten grootoorvleermuizen is eveneens inventarisatie in het voorjaar gewenst om zwermlocaties van de dieren vast te stellen.

Ook dit nachtonderzoek vindt op tenminste 2 momenten in de betreffende periode plaats met de batdetector waarbij wordt gespeurd naar de specifieke sociale lokroep dat door de mannelijke dieren wordt geproduceerd om vrouwtjes naar het paarverblijf te lokken.

Het mannetje van de Ruige dwergvleermuis doet dit vanaf zijn paarverblijf als vaste locatie (stationnaire baltroepplaats): behalve in gebouwen kan dit ook in bomen zijn.

De Gewone dwergvleermuis doet dit echter al vliegend in de directe omgeving van zijn paarverblijf, voornamelijk in gebouwen: in het laatste geval is de exacte locatie van het paarverblijf dikwijls moeilijk vast te stellen.

Indien Gewone grootoorvleermuis kan worden verwacht dient dit onderzoek naar paarplaatsen tevens plaats te vinden in maart-april.

Onderzoeksmethode nachtelijke inventarisaties:

Nachtonderzoek wordt verricht met behulp van batdetectors (o.a. type Petterson D240x) in combinatie met digitale ultrasounddetector met time-expansion voor geluidsanalyse van 10x vertraagde ultrasone geluidsopnamen, en sterke lampen (Mac Charger) als aanvullend middel voor determinatie (gedrag, grootte en manier van vliegen en jagen) en voor exemplaren die zich buiten bereik van de batdetector bevinden.

Ter ondersteuning zijn mogelijkheden voorhanden voor geluidsanalyse van de 10x vertraagde ultrasone geluidsopnamen middels de computer.

In sommige situaties kan tevens nadere inwendige inspectie van 'verdachte' ruimten fysiek plaatsvinden, met name in bomen. Hiertoe wordt gebruik gemaakt van:

- ladders, klimtuig;
- spiegel-tjes en enthoscoop met buigzame kabel t.b.v. inwendige inspectie;
- digitale videocamera met nightshotfunctie en krachtige infraroodlamp voor observatie;
- eventueel boomcamera op telescoopstokken en met IR-verlichting voor registratie van inwendige beelden.

Methode veldinventarisatie holtenbroedende standvogels

Voor een broedvogelkartering wordt in principe uitgegaan van de SOVON-richtlijnen van het 'Broedvogel Monitoring Project–Alle soorten' (BMP-A, van Dijk, 2004).

Omdat het bij het onderhavige project echter *niet* gaat om een volledige broedvogelkartering doch om het gericht vaststellen van aanwezigheid van holtenbroedende vogels in het (beperkt) aanwezige boombestand (en/of aan gebouwen), wordt dit onderzoek verricht door:

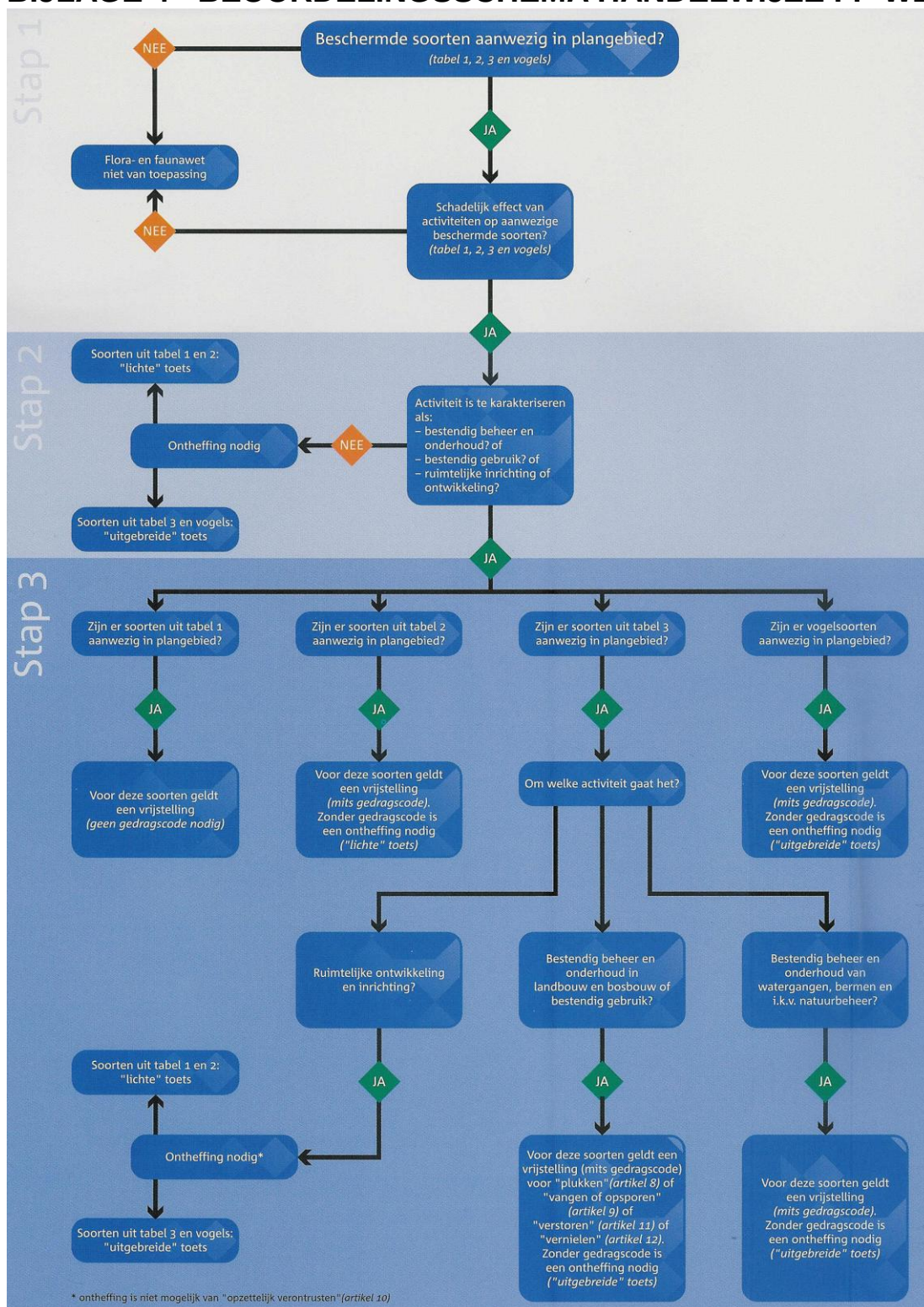
- het speuren naar territoriumindicerend gedrag,
- visuele waarneming van soorten standvogels,
- het speuren naar boomholtes en geschikte nestelplaatsen in/aan gebouwen;
- het fysiek controleren daarvan op mogelijk gebruik.

De controle wordt tijdens het hoogseizoen van het broeden verricht, meestal in combinatie met, en in de ochtend aansluitend op, onderzoek naar vleermuizen.

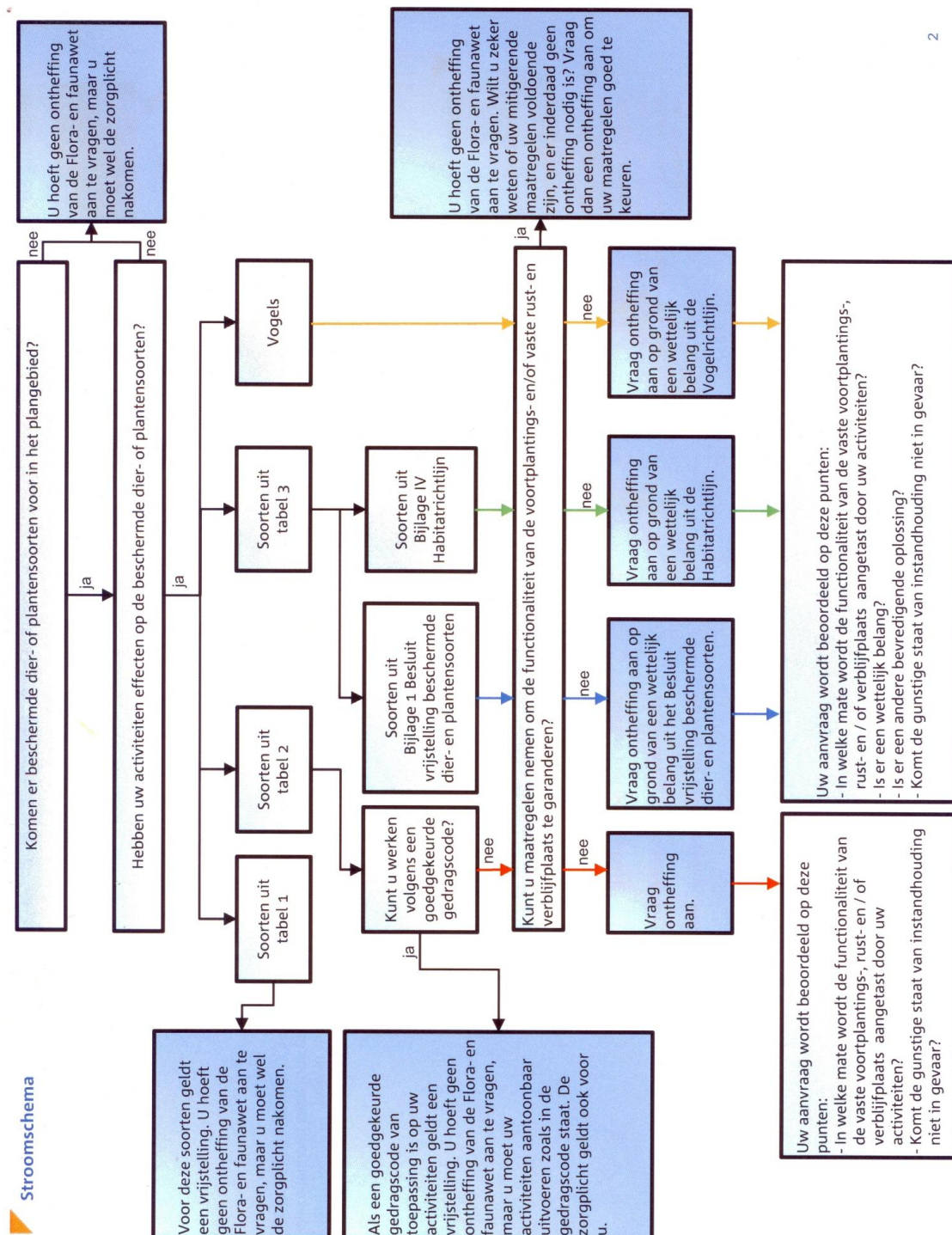
Indien potentiële verblijfsholten worden vastgesteld kunnen deze, als daartoe aanleiding is en voor zover die met eenvoudige klimmiddelen bereikbaar zijn, nader worden geïnspecteerd, bij voorkeur in het seizoen waarin géén of nog weinig blad in de boomkronen aanwezig is. Daarbij zijn zo nodig hulpmiddelen beschikbaar zoals:

- ladders, klimtuig;
- spiegeltjes en enthoscoop met buigzame kabel t.b.v. inwendige inspectie;
- digitale videocamera met nightshotfunctie en krachtige infraroodlamp voor observatie;
- eventueel boomcamera op telescoopstokken en met IR-verlichting voor registratie van inwendige beelden.

BIJLAGE 4 - BEOORDELINGSSCHEMA HANDELWIJZE FF-WET

BIJLAGE 5 - NUANCERING ONTHEFFINGSPROCEDURE (sinds augustus 2009)

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

- Aptroot/ A. (1998), C.M. van Herk, H.F. van Dobben, P.P.G. van den Boom, A.M. Brand en J.L. Spier: Bedreigde en kwetsbare Korstmossen in Nederland: basisrapport met voorstel voor de rode lijst. Buxbaumiella 46.
- Bergers/ P.J.M. (1997): Kleine zoogdieren inventariseren: het kan efficiënter. Zoogdier 8(3):3-7.
- Bergers/ P.J.M. (1998), M. La Haye, M. Moerdijken, W. Nieuwenhuizen: Habitatkwaliteit voor de Noordse woelmuis in Nederland. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Wageningen. IBN-Rapport 364, ISSN: 0928-6888.
- Bink/ F.A. (1992). Ecologische Atlas van de Dagvlinders van Noordwest-Europa.
- Bos/ F. (2006), M. Bosveld, D. Groenendijk, C. van Swaay, I. Wynhoff, De Vlinderstichting. De Dagvlinders van Nederland, verspreiding en bescherming. Nederlandse Fauna 7, Leiden. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey - Nederland
- Broekhuizen/ S. (1992), B. Hoekstra, V. van Laar, C. Smeenk en J.B.M. Thissen (red.): Atlas van de Nederlandse Zoogdieren. Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht.
- Creemers/ R.C.M. (1996): Bedreigde en kwetsbare Reptielen en Amfibieën in Nederland. Basisrapport met voorstel voor de Rode Lijst.
- DLG 2006, intern werkkader. Handreiking Flora- en faunawet, versie 1.0-31 oktober 2006. Dienst Landelijk Gebied.
- Dijk/ A.J. van (2004): Handleiding Broedvogel Monitoring Project. SOVON (i.s.m. CBS), Beek-Ubbergen.
- Dijkstra/ V.V.A. (1997). Belangrijke zoogdiergebieden in Nederland. Mededeling 37 van de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming (VVZ). Rapport in opdracht van het Ministerie van LNV, Directie Natuurbeheer.
- Dijkstra/ Klaas-Douwe B. (2002), Vincent J.Kalkman, Robert Ketelaar, Michiel J.T. van der Weide: De Nederlandse Libellen (Nederlandse Fauna 4). KNNV Uitgeverij.
- Dort/ Klaas van (2002), Chris Buter en Paul van Wielink. Veldgids Mossen. Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht.
- GAN 2009: Het protocol voor vleermuisinventarisaties. 2 april 2009. Gegevensautoriteit Natuur, Zoordiervereniging VZZ en Netwerk Groene Bureau's, 2 april 2009.
- Gerhardt/ Ewald (1997/1999): De grote Paddestoelengids. Tirion uitgevers, Baarn.
- Groenveld/ A. (2001) en G. Smit. Handleiding voor het Monitoren van Amfibieën in Nederland. RAVON Werkgroep Monitoring, Amsterdam.

- GS van Zuid Holland, maart 2005. Nota Regels voor Ruimte.
- Herk/ Kok van (2004) en André Aptroot. Veldgids Korstmossen. KNNV Uitgeverij, Utrecht en Kok van Herk & André Aptroot, Soest 2004.
- Het Natuurloket, databank juni 2009. www.natuurloket.nl
- Hustings/ Fred (2002) en Jan-Willem Vergeer. Atlas van de Nederlandse Broedvogels. Nederlandse Fauna 5. SOVON, Uitgeverij K.N.N.V. te Utrecht.
- Janssen/ John A.M. (2008) en Joop H.J. Schaminée. Europese natuur in Nederland/ Soorten van de Habitatrichtlijn. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Janssen/ John A.M. (2008) en Joop H.J. Schaminée. Europese natuur in Nederland/ Habitat typen. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Kapteyn/ Kees (1995). Vleermuizen in het Landschap. Schuyt en Co/ Provincie Noord-Holland, Haarlem.
- Ketelaar, Robert & Calijn Plate (2001). Handleiding Landelijk Meetnet Libellen. Rapportnr. VS 2001.28, De Vlinderstichting, Wageningen & Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg.
- Kleukers/ Roy (2004), Erik van Nieuwkerken, Baudewijn Odé, Luc Willemse, Walter van Wingerden. De Sprinkhanen en Krekels van Nederland (Nederlandse Fauna 1). KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Kossen, Harm (2007), Tim Faasen en Karin Albers. Beschermde flora en fauna in het beheergebied van het Hoogheemraadschap van Rijnland, literatuur-onderzoek. Ecologica te Maarheeze, januari 2007.
- Kreutz/ C.A.J. (2000) en H. Dewker. De Orchideeën van Nederland, ecologie, verspreiding, bedreiging en beheer. Uitgave van B.J. Seckel & C.A.J. Kreutz, Raalte en Landgraaf
- Limpens/ H.J.G.A. (1997), K. Mostert en W. Bongers: Atlas van de Nederlandse Vleermuizen. Onderzoek naar verspreiding en ecologie. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- LNv 2004 (Ministerie van), Regeling van de Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit houdende vaststelling van Rode Lijsten Flora en Fauna.
- LNv 2005 (Ministerie van), Regeling van de Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit: brochure 'Buiten aan het werk ? Houd tijdig rekening met beschermde dieren en planten !' (n.a.v. AMvB art. 75 Ff-wet).
- Mebs, Theodor (2000) en Wolfgang Scherzinger. Uilen van Europa. Biologie, kenmerken, populaties. Trion uitgevers en Vogelbescherming Nederland.

- Meijden/ Ruud van der (2000), Boudewijn Odé, Kees (C.)L.G. Groen, Flip (J.P.)M. Witte en Dick Bal. Bedreigde en kwetsbare Vaatplanten in Nederland, Basisrapport met voorstel voor de Rode Lijst. Gorteria 26-4, 15 juni 2000.
- Mosterd/ Kees (1995). Kleine Zoogdieren in Zuid-Holland, nieuwe gegevens uit braakballen. VZZ blad Zoogdier, 1995 6 (2).
- Musters/ Kees (1992). De Rugstreeppad. Orgaan van de Stichting Duin, nr. 41, december 1992.
- Nauta/ Marijke M. (1995) en Else C. Vellinga: Atlas van de Nederlandse Paddestoelen. A.A. Balkema Uitgevers, Rotterdam.
- Nöllert/ Andreas (2001) en Christel Nöllert. Amfibieëngids van Europa. Tirion Uitgevers te Baarn.
- Odé/ B. (1997). Bedreigde en kwetsbare Sprinkhanen en Krekels in Nederland. Nederlandse Faunistische Mededelingen.
- Peeters/ T.M.J. (2004), C. van Achterberg, W.R.B. Heitmans, W.F. Klein, V. Lefeber, A.J. van Loon, A.A. Mabelis, A. Nieuwenhuijsen, M. Reemer, J. de Rond, J. Smit, H.H.W. Velthuis. De Wespen en Mieren van Nederland (Nederlandse Fauna 6). Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, Leiden, KNNV Uitgeverij, Utrecht & European Invertebrate Survey-Neder-land, Leiden.
- Provinciale Staten Zuid-Holland (1997). Ontwerpbesluit compensatiebeginsel nummer 4625. .
- Provincie Zuid-Holland (2004). Beschermde Planten en Dieren in Zuid-Holland / De verspreiding van de Europese Habitatrichtlijnsoorten in beeld.
- RAVON 27 (2007), uitgave december, jaarverslag/ waarnemingenoverzicht tot 2006.
- REG 1979, Richtlijn van de Raad van Europese Gemeenschappen inzake het behoud van de vogelstand (Vogelrichtlijn, EEG 79/409, 2 april 1979).
- REG 1992/1997, Richtlijn van de Raad van Europese Gemeenschappen inzake de instandhouding van de natuurlijke Habitats en de wilde Flora en Fauna (Habitatrichtlijn, EEG 92/43, laatstelijk gewijzigd 1997).
- Rijsewijk/ Arnold van (2006): Een Rugstreeppad in de Polder. Uitgave Ravon Friesland, druk Messerschmidt Grafische Diensten, Roosendaal.
- Smit, G.F.J. en A. Zuiderwijk (2003). Handleiding voor Monitoring van Reptielen in Nederland. Ravon-WM, CBS 2003.
- Staatsblad 2004/501, publicatie AMvB art. 75 Ff-wet, houdende wijziging van een aantal algemene maatregelen van bestuur in verband met wijziging van art. 75 van de Flora- en faunawet en enkele andere wijzigingen.

- Stumpel/ Ton (2006) en Henk Strijbosch. Veldgids amfibieën en reptielen. KNNV Uitgeverij, Utrecht 2006
- Swaay, Chris van (2000). Handleiding Landelijk Meetnet Dagvlinders. Rapportnr. VS 2000.11, De Vlinderstichting, Wageningen.
- Vogelbescherming 2004. 'Gedragscode zorgvuldig bosbeheer 2004', opgesteld door Vogelbescherming Nederland te Zeist en Het Bosschap te Zeist, goedgekeurd 10 januari 2005 door de Minister van LNV (zie site LNV).
- Vries/ Henk de (2003), Robert Ketelaar, Victor Mensing, Kees Mostert. De Groene Glazenmaker in Zuid-Holland. Vlinderstichting Rapport VS2003.018.
- Weeda/ drs. E.J. (1985-1994), R. Westra, Ch. Westra, T. Westra. De Nederlandse ecologische flora, wilde planten en hun relaties. Uitgave IVN i.s.m. de VARA en de VEWIN.
- Wynhoff/ I. (1995) en C.A.M. van Swaay. Bedreigde en kwetsbare Dagvlinders in Nederland. Basisrapport met voorstel voor de Rode Lijst. De Vlinderstichting, Wageningen.

GEBRUIKTE TERMEN EN AFKORTINGEN

adult

aanduiding volwassen exemplaar van diersoorten;

A.I.D.

Algemene Inspectiedienst, controle- en opsporingsdienst Ministerie van LNV welke zich bezighoudt met de handhaving van de wet- en regelgeving van LNV.

AMvB art. 75 Ffwet

een Algemene Maatregel van Bestuur, in dit geval met betrekking tot art. 75 van de Flora- en faunawet, waarin de wetgeving nader wordt uitgewerkt (zie ook LNV 2005);

balts, baltsroep, baltsterritorium

specifiek gedrag ten aanzien van paaractiviteiten van (o.m.) vleermuizen; balts-, lok- of werfroep van een vleermuisman om vrouwelijke dieren te lokken; afgebakend gebied waar werfroep ten gehore wordt gebracht;

biotoop

de leefomgeving van één bepaalde planten- of diersoort (RIN 1984); de gehele samenhangende leefomgeving van een planten- of diersoort; het landschaps- of vegetatietype waarin een soort thuishoort; woonplaats van een levensgemeenschap (Emmerik 2006);

compenserende maatregelen

te treffen maatregelen waarbij in ruil voor het bewerkstelligen van natuurschade op de ene plaats vervangende natuurwaarde elders worden gecreëerd;

exclusion flap

voor vleermuizen, uitsluitingsmethode met een éénrichtingsafsluiting;

fauna

dierlijke organismen waaronder zoogdieren, vissen, vogels, amfibieën, reptielen, insecten en andere ongewervelden;

Ffwet

Flora- en faunawet welke onder meer de beschermingskaders met juridische verboden, verplichtingen, voorwaarden en toestemmingen biedt voor (het omgaan met) flora en fauna;

flora

plantaardige organismen zoals houtgewassen, kruidachtige gewassen, grassen en waterplanten;

FLORON

coördinatie floristisch onderzoek Nederland

foerageren

naar voedsel zoeken;

GAN

Gegevensautoriteit Natuur, onafhankelijke overheidsinstantie met de verantwoordelijkheid voor het verzamelen van natuurgegevens, ingesteld door het Ministerie van LNV;

habitat

woonplaats van een bepaalde soort;

Habitatrichtlijn, HR-soorten

soorten planten of dieren welke zijn opgenomen in de verschillende Bijlagen van de Europese habitatrichtlijn:

Bijlage II: dier- en plantensoorten van communautair belang voor de instandhouding waarvan aanwijzing van speciale beschermingszones vereist is;

Bijlage IV: diër- en plantensoorten van communautair belang die strikt moeten worden beschermd;

Bijlage V: soorten waarvoor bij de exploitatie (bijv. kikkerbiljetjes) een beheersplan vereist is (wat hier echter niet het geval is);

P: prioritaire soort.

juveniel

aanduiding jong exemplaar van diersoorten; ;

kilometerhok, kmhok

een hok van 1 x 1 kilometer (zie ruitennet op topografische kaarten 1 : 25.000/ 1 : 50.000);

kolonie

een vaste verblijfsholte van vleermuizen;

LNV

het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit;

maaiveld

al of niet begroeide bovenkant/ oppervlakte van het terrein;

migratie

actieve verplaatsing van organismen naar andere leefgebieden (naar Harms et al 1987) dan wel tussen verschillende leefgebieden;

mitigeren/ mitigerende maatregelen

het zodanig aanpassen van een (plan voor een) ingreep of uitvoeringswijze (met eventuele specifieke maatregelen of voorwaarden) dat de negatieve effecten op de natuur ('natuurschade') tot een minimum worden beperkt of worden voorkomen;

natuurschade

de schade welke door werkzaamheden aan ter plaatse voorkomende (individen van) beschermde soorten planten en dieren en vaste verblijf- en voortplantingsplaatsen daarvan, wordt toegebracht door bedreiging, verwonding, beschadiging of aantasting van de leefomgeving of specifieke biotoopomstandigheden;

ongewervelde soorten

diersoorten zonder dan wel met een uitwendig skelet, zoals weekdieren, kevers, mieren en insecten;

ontheffing (Ff-wet)

een in het kader van de Flora- en faunawet aangegeven toestemming tot onder meer het verstoren of (per ongeluk, onvermijdelijk,) doden van beschermde dieren en/of vernietigen van beschermde planten en hun groeiplaats welke bescherming in genoemde wet wordt geregeld;

organisme

behorende tot de levende natuur (plant, diër etc.);

paarterritorium

een vaste plek van met name dwergvleermuizen voor paaractiviteiten waarbij een mannetje een territorium met bijbehorende paarverblijf (haremruimte) inneemt en met een specifieke sociale werfroep vrouwtjes naar het paarverblijf lokt;

paarverblijf

een vaste holte of spleet (in boom of gebouw) waar met name dwergvleermuizen hun vrouwtjes naartoe lokken om er te paren;

RAVON

Reptielen, Amfibieën en Vissen Onderzoek Nederland;

Rode Lijst, RL-soorten

soorten planten of dieren die zijn vermeld op een gepubliceerde lijst van in Nederland bedreigde dier- of plantensoorten (zie literatuur);

ruderaal, ruderaale terreinen

terreinen welke sterk door menselijk gebruik zijn beïnvloed zoals stedelijke (groen-) gebieden, bouwrijpe terreinen, ophogingen, braakliggende terreinen, agrarische gronden enz.

SOVON

Vereniging SOVON Vogelonderzoek Nederland;

standvogel

vogelsoort die het gehele jaar rond in hetzelfde territorium verblijft.

stationaire baltsroepplaats

een vaste locatie, meestal een boom- of gebouwholte, waar een mannetje van met name de Ruige dwergvleermuis zijn baltsroep laat horen, dit in tegenstelling tot de Gewone dwergvleermuis die de baltsroep vliegend in de omgeving van zijn paarverblijf uit;

territoriumindicerend gedrag

zang van zangvogels waarmee een territorium wordt afgebakend waarbinnen zal worden gebroed, dan wel, waarbinnen reeds wordt gebroed;

'ter zake kundige'

een persoon die:

- * op HBO, dan wel universitair niveau een opleidinh heeft genoten met als zwaartepunt ecologie, en/of
- * als ecooloog werkzaam is voor een ecologisch adviesbureau, en/of
- * zich aantoonbaar actief inzet op het gebied van soortbescherming en is aangesloten bij de daarvoor bestaande organisaties/ PGO's zoals RAVON, VZZ, SOVON, FLORON enz. (bron: Ministerie van LNV);

uurhok

een hok van 5 x 5 kilometer = 25 kilometerhokken (zie ruitennet op topografische kaarten 1 : 25.000/ 1 : 50.000)

vaste verblijfplaatsen (Ff-wet)

zomer-, winter- of paarverblijfplaatsen, vaste migratie- en vliegroutes en cruciale foerageerplekken van vleermuizen, of schuil- en broedplaatsen van holtenbewonende standvogels, welke jaarlijks opnieuw als zodanig worden gebruikt (bron: Dienst Regelingen, aanvraagformulier ontheffing);

vigeren, vigerend

van kracht zijn, geldend;

vliegvlug

het moment waarop jonge vogels of vleermuizen op eigen kracht het nest kunnen verlaten en kunnen gaan foerageren;

Vogelrichtlijn, VR-soorten

vogelsoorten die zijn opgenomen in de Europese Vogelrichtlijn;
 volgens het Europese recht wijzen de lidstaten beschermingszones aan om voor alle aangewezen soorten een voldoende gevarieerdheid van leefgebieden en een voldoende omvang ervan te beschermen om populaties van deze soorten in stand te kunnen houden;

vrijstelling

een in het kader van de Flora- en faunawet geregelde toestemming tot onder meer het verstoren of (per ongeluk, onvermijdelijk,) doden van beschermde dieren en/of vernietigen van beschermde planten en hun groeiplaats welke bescherming in genoemde wet wordt geregeld, voor bepaalde categorieën werkzaamheden en onder voorwaarden (AMvB art. 75 Ffwet; zie ook LNV 2005);

VZZ

Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming;

werfroep(baltsroep, lokroep)

lokroep van mannelijke vleermuis om zich een harem te verwerven en deze vrouwtjes tot paren te verlokken;

zode

de met kruidachtigen en/of met gras begroeide bovenlaag van het maaiveld inclusief wortelzone;

zorgplicht

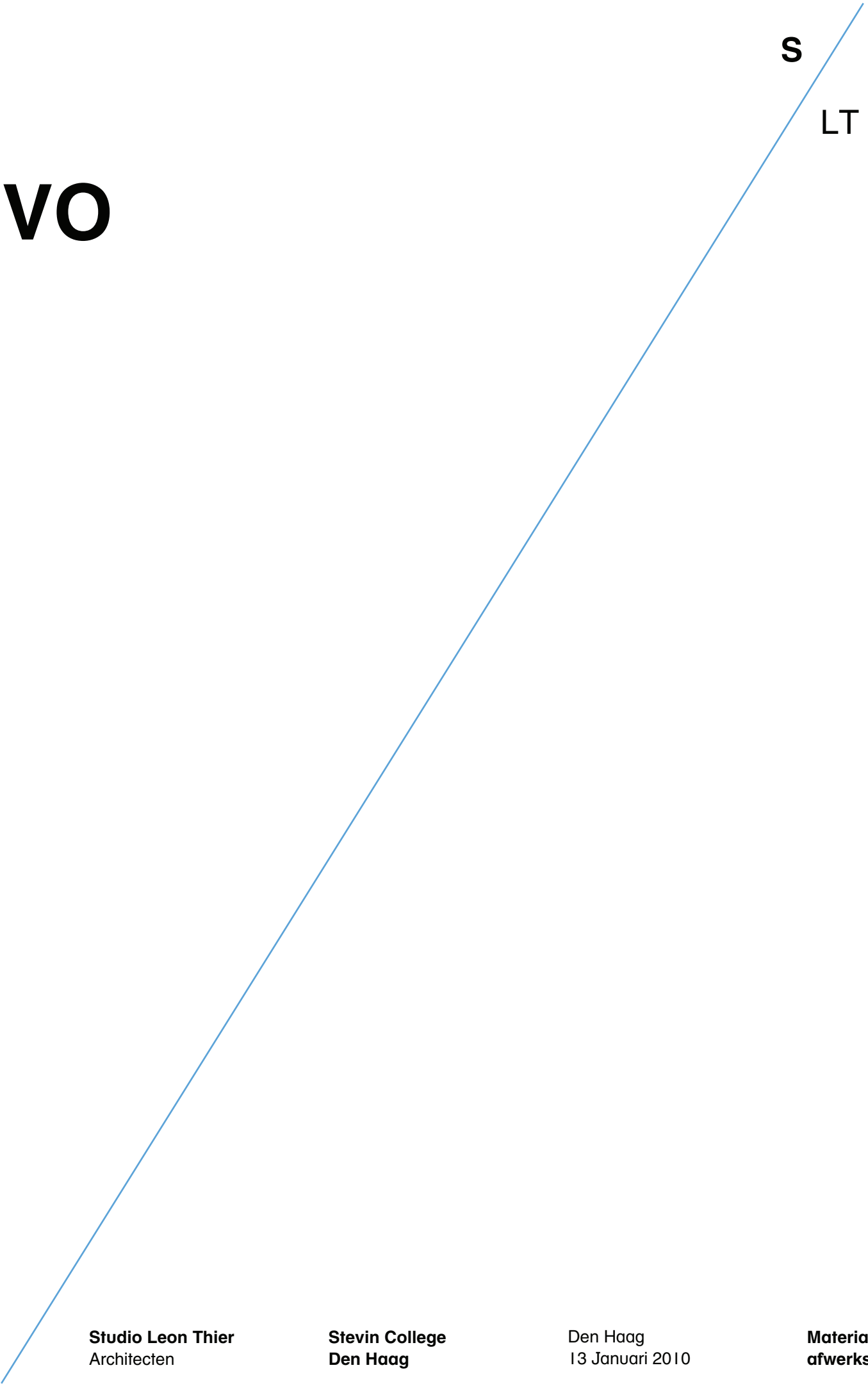
de in de Ffwet vastgelegde plicht (art. 2 Ffwet) dat iedereen voldoende zorg in acht moet nemen voor alle in het wild voorkomende dieren (en dus niet alleen de beschermde) en hun leefomgeving. Dit is een algemene fatsoenseis die voor iedereen geldt. Overigens geldt de zorgplicht ook voor planten (LNV 2005);

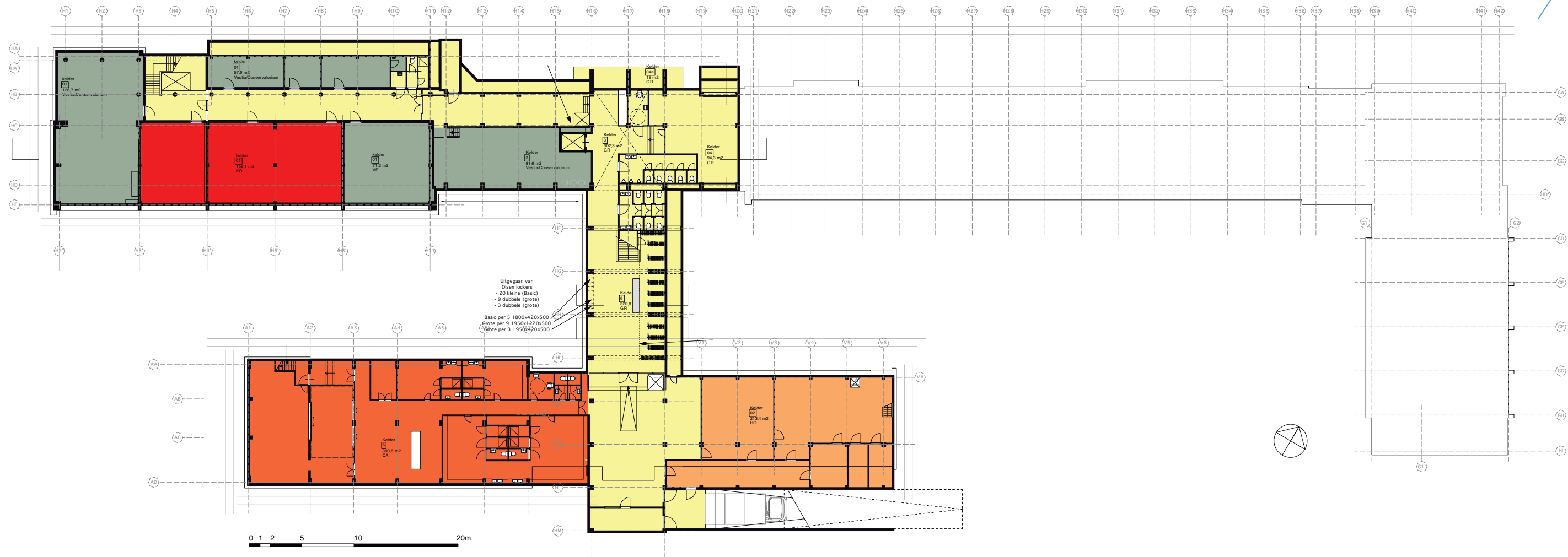
zwermen

het gedrag van vleermuizen waarbij deze, wanneer ze kort vóór zonsopgang naar hun verblijfplaats/ kolonie terugkeren, eerst enige tijd vlak vóór de (opening van) de verblijfplaats blijven rondvliegen.

Stevin College
Den Haag

Vlekkenplan BVO

Vestia/Ondernemers	Slopen
Cultuur anker	Hergebruiken
Koorenhuis	VE Vestia
Vestia/Horeca	KO Koorenhuis
Stadsdeel galerie	HO Horeca
Vestia/Conservatorium	CA Cultuuranker
	Cons. Conservatorium
	GB Geluid ruimte - doos in doos

Studio
Leon Thier
Architecten

Zwaardstraat 16
2584 TX Den Haag
t +31 (0)70 3584000
f +31 (0)70 3584489
www.studioleonthier.nl

Opdrachtgever
Ceres projecten
Leeghwaterplein 45
Postbus 16365
2500 BJ DEN HAAG

Project
Stevin College
Den Haag

Projectfase
Voorlopig Ontwerp

Tekeningnummer
BVO-KE-VKP

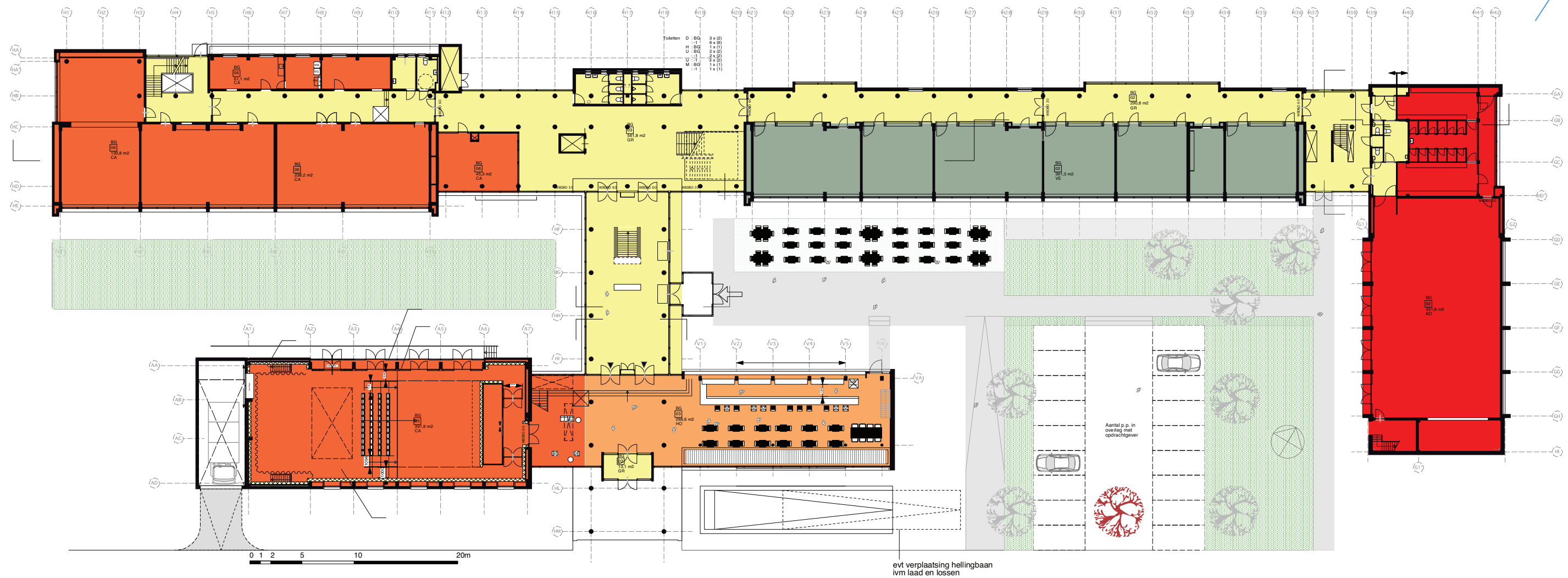
Tekening
Plattegrond Kelder
BVO
Vlekkenplan

Data
a:24-12-2009
b:06-01-2010
c:13-01-2010

Schaal
1:200

Projectnummer
0815

BVO
Kelder

**Studio
Leon Thier**

Architekten

Zwaardstraat 16
2584 TX Den Haag
t +31 (0)70 3584000
f +31 (0)70 3584489
www.studioleonthier.nl

Opdrachtgever

Ceres projecten
Leeghwaterplein 45
Postbus 16365
2500 BJ DEN HAAG

Project
Stevin College
Den Haag

Projectfase
Voorlopig Ontwerp

Tekeningnummer
BVO-BG-VLK

Tekening
Plattegrond
Begane grond
BVO
Vlekkenplan

Data

a:24-12-2009
b:06-01-2010
c:13-01-2010

Schaal
1:200

Projectnummer

0815

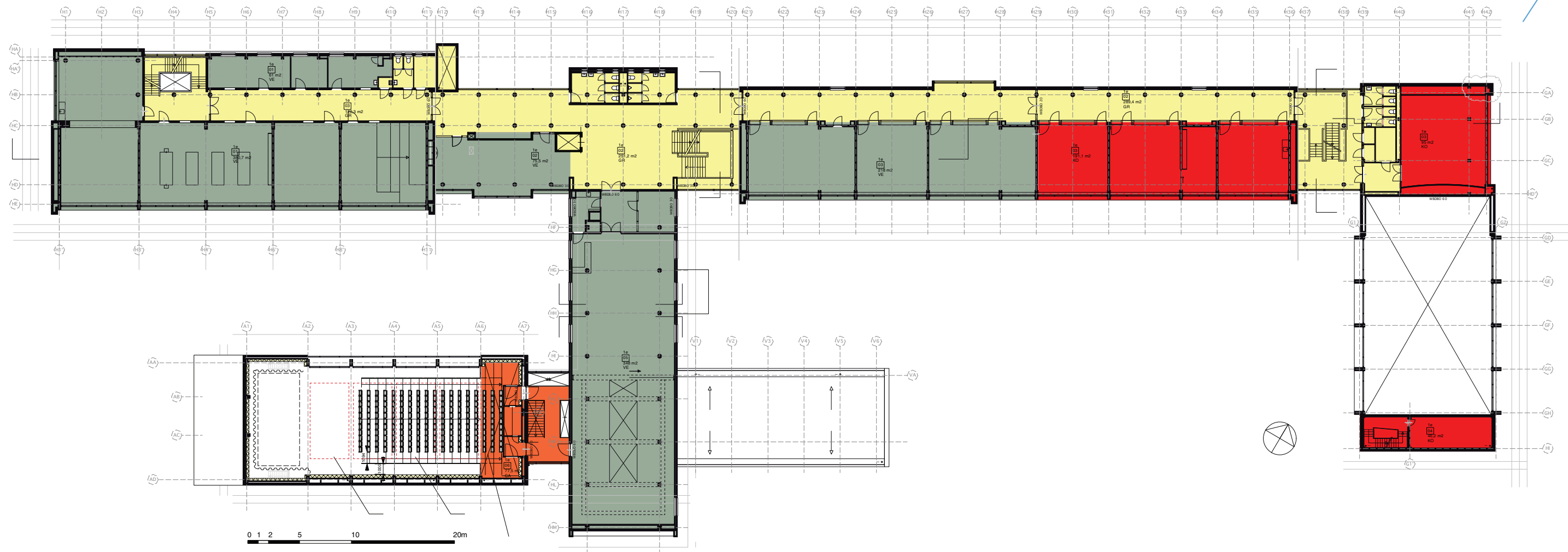
- Vestia/Ondernemers
- Cultuur anker
- Koorenhuis
- Vestia/Horeca
- Stadsdeel galerie
- Vestia/Conservatorium

..... Slopen
Hergebruiken

VE Vestia
KO Koorenhuis
HO Horeca
CA Cultuuranker
Cons. Conservatorium

GB Geluid ruimte - doos in doos

BVO
Begane grond

**Studio
Leon Thier**
Architekten

Zwaardstraat 16
2584 TX Den Haag
t +31 (0)70 3584000
f +31 (0)70 3584489
www.studieleonther.nl

Opdrachtgever

Ceres projecten
Leeghwaterplein 45
Postbus 16365
2500 BJ DEN HAAG

Project

**Stevin College
Den Haag**

Projectfase

Voorlopig Ontwerp

Tekeningnummer
BVO-1e-VLK

Tekening
Plattegrond
1e Verdieping
BVO
Vlekkenplan

Data

a:24-12-2009
b:06-01-2010
c:13-01-2010

Schaal
1:200

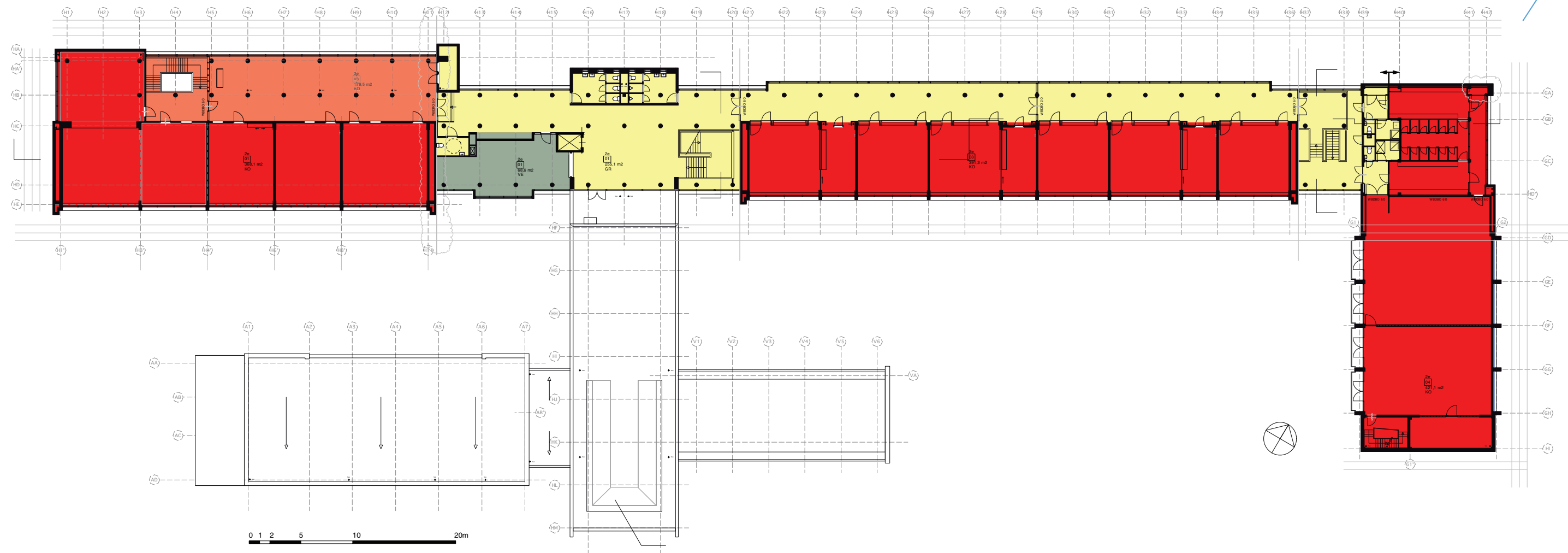
Projectnummer

0815

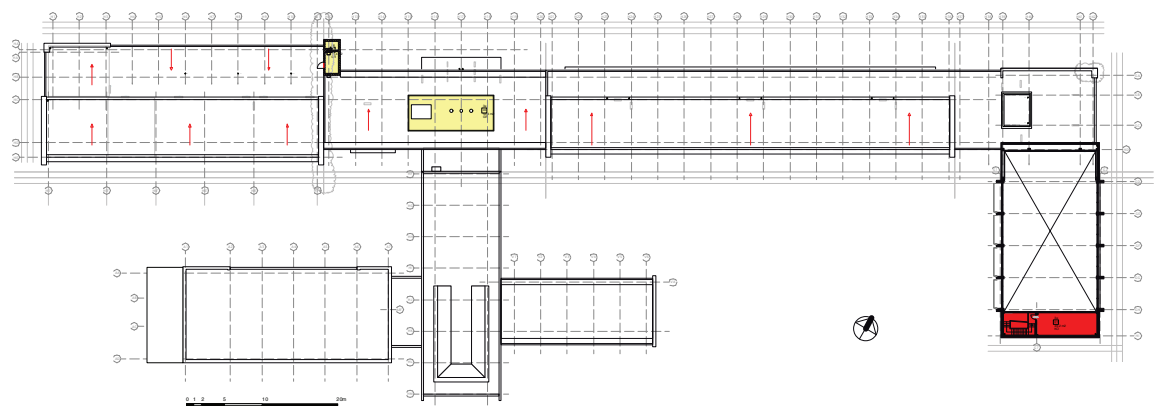
- Vestia/Ondernemers
- Cultuur anker
- Koorenhuis
- Vestia/Horeca
- Stadsdeel galerie
- Vestia/Conservatorium

.....	Slopen
-----	Hergebruiken
VE	Vestia
KO	Koorenhuis
HO	Horeca
CA	Cultuuranker
Cons.	Conservatorium
GB	Geluid ruimte - doos in doos

BVO
1e verdieping

2e verdieping

dak

Vestia/Ondernemers	Slopen
Cultuur anker	Hergebruiken
Koorenhuis	VE Vestia
Vestia/Horeca	KO Koorenhuis
Stadsdeel galerie	HO Horeca
Vestia/Conservatorium	CA Cultuuranker
	Cons. Conservatorium
	GB Geluid ruimte - doos in doos

BVO
2e verdieping en dak

Studio
Leon Thier
Architecten

Zwaardstraat 16
2584 TX Den Haag
t +31 (0)70 3584000
f +31 (0)70 3584489
www.studioleonthier.nl

Opdrachtgever
Ceres projecten
Leeghwaterplein 45
Postbus 16365
2500 BJ DEN HAAG

Project
Stevin College
Den Haag

Projectfase
Voorlopig Ontwerp

Tekeningnummer
BVO-2e-VLK

Tekening
Plattegrond
2e Verdieping
BVO
Vlekkenplan

Data
a:24-12-2009
b:06-01-2010
c:13-01-2010

Schaal
1:200

Projectnummer
0815